T. C.
KALKINMA BAKANLIĞI

ONUNCU KALKINMA PLANI 2014 2018

ÇOCUK ÇALIŞMA GRUBU RAPORU

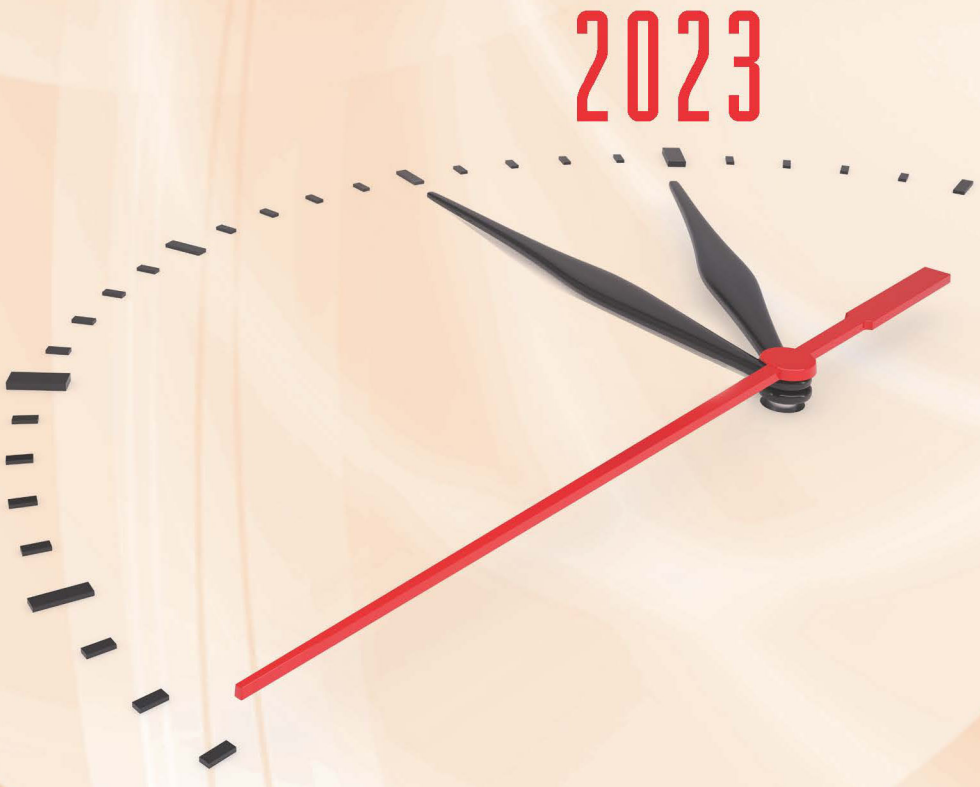

T. C.
KALKINMA BAKANLIĞI

ONUNCU KALKINMA PLANI 2014 2018

ÇOCUK ÇALIŞMA GRUBU RAPORU

ANKARA 2014

ISBN 978-605-9041-01-0

YAYIN NO: KB: 2901- ÖİK: 741

Bu çalışma Kalkınma Bakanlığının görüşlerini yansıtmaz. Sorumluluğu yazara aittir. Yayın ve referans olarak kullanılması Kalkınma Bakanlığının iznini gerektirmez.

Bu yayın 500 adet basılmıştır.

ÖNSÖZ

Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018), Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından 2 Temmuz 2013 tarihinde kabul edilmiştir.

Plan, küresel düzeyde geleceğe dönük risklerin ve belirsizliklerin sürdüğü, değişim ve dönüşümlerin yaşandığı, yeni dengelerin oluştuğu bir ortamda Türkiye'nin kalkınma çabalarını bütüncül bir çerçevede ele alan temel bir strateji dokümanıdır.

Ülkemizde kalkınma planlarının hazırlık aşamasında yürütülen Özel İhtisas Komisyonları çalışmaları çerçevesinde 50 yılı aşkın katılımcı ve demokratik bir planlama deneyimi bulunmaktadır. Kamu kesimi, özel kesim ve sivil toplum kesimi temsilcileri ile akademik çevrelerin bir araya geldiği özel ihtisas komisyonu çalışmaları, 2014-2018 dönemini kapsayan Onuncu Kalkınma Planı hazırlıklarında da çok önemli bir işlevi ifa etmiştir.

5 Haziran 2012 tarihinde 2012/14 sayılı Başbakanlık Genelgesiyle başlatılan çalışmalar çerçevesinde makroekonomik, sektörel, bölgesel ve tematik konularda 20'si çalışma grubu olmak üzere toplam 66 adet Özel İhtisas Komisyonu oluşturulmuştur. Ülkemizin kalkınma gündemini ilgilendiren temel konularda oluşturulan Komisyonlarda toplam 3.038 katılımcı görev yapmıştır.

Bakanlığımızın resmi görüşünü yansıtmamakla birlikte; Özel İhtisas Komisyonları ve Çalışma Gruplarında farklı bakış açıları ile yapılan tartışmalar ve üretilen fikirler, Onuncu Kalkınma Planının hazırlanmasına perspektif sunmuş ve plan metnine girdi sağlamıştır. Komisyon çalışmaları sonucunda kamuoyuna arz edilen raporlar kurumsal, sektörel ve bölgesel planlar ile çeşitli alt ölçekli planlar, politikalar, akademik çalışmalar ve araştırmalar için kaynak dokümanlar olma niteliğini haizdir.

Plan hazırlık çalışmaları sürecinde oluşturulan katılımcı mekanizmalar yoluyla komisyon üyelerinin toplumumuzun faydasına sundukları tecrübe ve bilgi birikimlerinin ülkemizin kalkınma sürecine ciddi katkılar sağlayacağına olan inancım tamdır.

Bakanlığım adına komisyon çalışmalarında emeği geçen herkese şükranlarımı sunar, Özel İhtisas Komisyonu ve Çalışma Grubu raporları ile bu raporların sunduğu perspektifle hazırlanan Onuncu Kalkınma Planının ülkemiz için hayırlı olmasını temenni ederim.

Cevdet YILMAZ
Kalkınma Bakanı

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ ..... **iii**
İÇİNDEKİLER ..... **v**
TABLOLAR LİSTESİ ..... **vii**
KOMİSYON ÜYELERİ ..... **ix**
YÖNETİCİ ÖZETİ ..... **xi**
1. GİRİŞ **1**
2. MEVCUT DURUM ANALİZİ **3**
2.1. Dünya Çocuklarına İlişkin Genel Bir Durum 3
2.2. Türkiye'de Geçmişe Dönük Değerlendirme ve Çıkarılan Dersler 5
2.2.1. 9. Plan Döneminin Değerlendirilmesi 5
2.2.2. Uluslararası Mukayeseli Olarak Türkiye İçin Temel Göstergeler, Sorunlar, Darboğazlar 8
2.2.3. Uluslararası Yükümlülükler ve Taahhütler 17
3. DÜNYADA VE TÜRKİYEDEKİ GELİŞME EĞİLİMLERİ, POLİTİKA DEĞİŞİMLERİ **21**
3.1. Dünyadaki Gelişme Eğilimleri 21
3.2. Türkiye'deki Dinamikler ve Dünyadaki Eğilimlerin Muhtemel Yansımaları 23
4. PLAN DÖNEMİ PERSPEKTİFİ **29**
4.1. Uzun Vadeli Hedefler 29
4.2. Onuncu Plan Hedefleri 29
4.3. Hedeflere Dönük Temel Amaç ve Politikalar, Eylemler, Uygulama Stratejileri 31
4.3.1. Mevzuat Düzenlemeleri 31
4.3.2. Kurumsal Düzenlemeler 31
5. SONUÇ, GENEL DEĞERLENDİRME VE ÖNERİLER **32**
5.1. Çocuğun Biyo-Psiko-Sosyal Gelişimi 32
5.1.1. Sağlık 32
5.1.2. Eğitim 32
5.1.3. Sosyo-Kültürel –Fiziksel Gelişim 33
5.1.4. Katılım 33
5.2. Çocuklara Yönelik Risklerin Önlemesi 33
5.2.1. Çocuk İşçiliği 33
5.2.2. İhmal, İstismar ve Şiddet 34
5.2.3. Sokakta yaşayan ve/veya çalıştırılan çocuklar 35

5.2.4. Suça Sürüklenen Çocuklar 36
5.2.5. Madde Bağımlılığı 36
5.2.6. Engelli Çocuklar 37
5.2.7. Erken Evlilikler 38
5.2.8. İnternet ve Bilgiye Erişim 38
5.3. Yoksulluğun Çocuklar Üzerindeki Etkileri 39
5.3.1. Bölge Tespiti ve Eşgüdüm 39
5.3.2. Sosyal Koruma 39
5.3.3. Gelişimi Destekleyecek Merkez ve Programlar 40
5.4. Eşitsizliklerin Ortadan Kaldırılması 41
5.5. Çocuk Koruma Sistemi 42
5.6. İzleme ve Değerlendirme 43
5.7 Özel Politika Gerektiren Çocuklar 44
6. ÇOCUKLARA YÖNELİK POLİTİKALARIN İYİLEŞTİRİLMESİNİN ÜLKEMİZİN GELİŞMESİNE KATKI 56
KAYNAKÇA 57

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1: Yaş Gruplarına Göre Çocuk Nüfusu 10
Tablo 2: Türkiye'de Yoksulluk Oranları, Türkiye Geneli 11
Tablo 3: Türkiye'de Yoksulluk Oranları, Kır-Kent Ayrımı 12
Tablo 4: Güvenlik Birimine Gelen veya Getirilen Çocuk İstatistikleri Veri Tabanı 15
Tablo 5: Çocuk İstismarı Nedeniyle Adli Tıp Kurumuna Yapılan Başvurular 16
Tablo 6: Ebeveyn Bakımından Yoksun Çocuklar 45
Tablo 7: İhmal/İstismar Mağduru Çocuklar 46
Tablo 8: Çocuk İşçiliği 47
Tablo 9: Yoksul Çocuklar 48
Tablo 10: Özel Gereksinimi Olan Çocuklar 49
Tablo 11: Zorunlu Göç Mağduru Çocuklar 50
Tablo 12: Çatışmalı Ortamda Büyüyen Çocuklar 51
Tablo 13: Madde Kullanan ve Kullanma Riski Olan Çocuklar 52
Tablo 14: Parçalanmış Aileler 53
Tablo 15: Kronik Hastalığı Olan Çocuklar 54
Tablo 16: Ayrımcılığa Maruz Kalan Çocuklar 55

KOMİSYON ÜYELERİ

(Başkan, Raportör ve Koordinatör hariç kuruma göre alfabetik olarak sıralanmıştır.)

BAŞKAN	
Prof. Dr. Şükrü HATUN	Kocaeli Üniversitesi
RAPORTÖR	Kocaeli ÜniversitesiSağlık Yüksek Okulu
Doç. Dr. Hakan ACAR	Sosyal Hizmet Bölümü Öğretim Üyesi
KOORDİNATÖRLER	
Yıldız YAPAR	Kalkınma Bakanlığı Planlama Uzmanı
Dilek OKKALI ŞANALMIŞ	Kalkınma Bakanlığı Planlama Uzmanı

ÜYELER

Tuncay MORKOÇ	Milli Eğitim Bakanlığı
Cengiz ÇUKADAR	Milli Eğitim Bakanlığı
Niyazi KAYA	Milli Eğitim Bakanlığı
Hülya ERTÜRK KOÇ	Milli Eğitim Bakanlığı
Sema ÖZBAŞ	Sağlık Bakanlığı
Oben ÜNER	Sağlık Bakanlığı
Hilal BOLAT	Sağlık Bakanlığı
İSA TEMUR	Gençlik ve Spor Bakanlığı
Halil İbrahim DEMİR	Gençlik ve Spor Bakanlığı
Gülser USTAOĞLU	Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı
Abdullah ÖZBAY	Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı
Hacer BAŞER	Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı
Emin ERASLAN	Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı
Aziz SÖĞÜTLÜ	Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı
Ceren GÖĞÜŞ	Kültür ve Turizm Bakanlığı
Sevgi AĞCA	Kültür ve Turizm Bakanlığı
Lütfiye KARADUMAN	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı
Rüveyda KÜÇÜK	Avrupa Birliği Bakanlığı
Mustafa DÖNMEZ	İçişleri Bakanlığı
Fisun ŞENER	Türkiye İstatistik Kurumu
Nejla FURTANA	Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı
Jale YILMAZ	Adalet Bakanlığı
Fatih GÜNGÖR	Adalet Bakanlığı
İnci ÖZKAN	Emniyet Genel Müdürlüğü
Oğuzhan TÜRKOĞLU	Emniyet Genel Müdürlüğü
Aziz KAYA	Ankara Büyükşehir Belediyesi
Fatma BAYRAKTAR KARAHAN	Diyanet İşleri Başkanlığı
Fatma GÜNDÜZ	Diyanet İşleri Başkanlığı

Selahattin GÜVEN	RTÜK
YEŞİM EREN	TRT
Bekir YILDIZCI	TRT
Nebi ÇETİNKAYA	Polis Akademisi Araştırma Merkezleri Başkanlığı
Mustafa ÖZDEMİR	Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu
Ayşegül BOLAT	Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu
Gökten KOÇOĞLU	Hakim ve Savcılar Yüksek Kurulu
Seda AKÇO BİLEN	Hümanist Büro
Dilek KUMCU	Ankara Barosu
Doç. Dr. Serra MÜDERRİSOĞLU	Boğaziçi Üniversitesi
Prof. Dr. Şükrü HATUN	Kocaeli Üniversitesi
Prof. Dr. Tolga DAĞLI	Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. Gülsüm ÇAMUR DUYAN	Fatih Üniversitesi
Prof. Dr. Serdar M. DEĞİRMENCİOĞLU	Cumhuriyet Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Münevver MERTOĞLU	İstanbul Kültür Üniversitesi
Ayşe BEYAZOVA	Bilgi Üniversitesi Çocuk Çalışmaları Birimi
Prof. Dr. Sevgi USTA	İstanbul Üniversitesi
Sevim ÇONKA	TEGV
M. Nihat BÖKE	Türkiye Çocuklara Yeniden Özgürlük Vakfı
Berin Alaca ÇANLI	ÖZ-GE-DER
Emrah KIRIMSOY	Gündem Çocuk Derneği
Mustafa Ruhi ŞİRİN	Çocuk Vakfı
Ebru ERGİN	Psikologlar Derneği
Özgür ŞAHİN	Başak Sanat Vakfı
Seda YILMAZ	Anne Çocuk Eğitim Vakfı
Adem ARKADAŞ	Uluslararası Çocuk Merkezi
Rıdvan GÜNAY	HAK-İŞ
Deniz Zübeyde ÇELEBİOĞLU	TİSK
Ekin Sarı AKALIN	DİSK
Hülya UZUNUER	TÜRK-İŞ
Yılmaz PATLAR	Ankara Barosu
Başar YALTI	İstanbul Barosu
Nejat KOCABAY	ILO
Göktan KOÇYILDIRIM	UNICEF
Belün ÜNLÜTÜRK	UNICEF
Prof. Dr. Sevda ULUĞTEKİN	
Prof. Dr. Oğuz POLAT	

YÖNETİCİ ÖZETİ

Türkiye'de toplumsal yapının en çarpıcı özelliklerinden birisi çocukların toplam nüfusa oranıdır. Türkiye'de 0-18 yaş arası nüfus yaklaşık 24 milyondur. Türkiye'nin Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'yi Resmi Gazete'de yayınlayarak onayladığı 1995 yılından itibaren, yürütülen çalışmalarla, çocukların karşı karşıya olduğu sorunlara karşı toplumsal farkındalığın önemli ölçüde arttığı, sorunların görünür olduğu ve beraberinde çocuklara yönelik yasal-kurumsal değişikliklerin hız kazandığı anlaşılmaktadır. Bu süreçte, yapılan düzenlemelerle, Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde belirtilen "ayrım gözetmeme", "çocuğun yüksek yararı", "yaşama ve gelişme hakkı" ve "katılım hakkı" gibi temel hakların kullanımına ilişkin önemli kazanımlar elde edilmiştir. Kazanımlara ve yeniden yapılandırılan yasal-kurumsal düzenlemelere karşın çocuklara yönelik uygulamalarda yasal düzenlemelerle hedeflenen hizmet çerçevesine ulaşıldığını söylemek zordur.

Türkiye'de çocukların karşı karşıya kaldıkları sorunların önemli bir bölümünün Türkiye'nin sosyo-kültürel ve ekonomik özelliklerinin bir yansıması olduğu anlaşılmaktadır. Gelir dağılımı ve bölgeler arası eşitsizlik sorunları, yoksulluk, istihdam sorunları, toplumsal cinsiyet rollerinde eşitsizlik, çocuğun değeri ve çocuğun ekonomik bir meta olarak görülmesi gibi sorunlar doğrudan ve/veya dolaylı bir biçimde çocukları etkilemektedir. Çocuklara ilişkin temel göstergeler incelendiğinde yoksulluk, eğitime erişim, toplumsal cinsiyet eşitsizliği, çocuk işçiliği, suça sürüklenme, şiddet ve ihmal/istismar gibi sorunların çocukları çevrelediği görülmektedir.

Türkiye'nin çocuklarla ilgili temel göstergelerinde istikrarlı bir iyileşmeden söz etmek olanaklı olsa da çocukların son derece ciddi risk ve sorunlarla karşı karşıya oldukları açıktır.

Çalışma Grubunda kamu görevlileri, akademisyen, yerel yönetim ve sivil toplum temsilcilerince gerçekleştirilen çalışmalar, Türkiye'de çocukların karşı karşıya oldukları sorunların kalıcı çözümünün, çocukların ihtiyaçlarına ve sorunlarına bütüncül bir bakış açısı temelinde geliştirilecek ulusal çocuk politikası ile olanaklı olduğuna işaret etmektedir. Bu çerçevede 10. Kalkınma Planı döneminin çocuklara yönelik vizyonu: "Çocuğun yüksek yararının ve hak temelli yaklaşımın öncelikli olduğu, çocuğun katılımı temelinde çocuğun aktif özne ve eşit yurttaş olarak görüldüğü, geliştirici, önleyici ve koruyucu ortamların sürdürülebilir çevre ve kalkınma anlayışı çerçevesinde sağlandığı, hakkaniyete dayalı, eşitlikçi, eşitleyici, izlenen denetlenen ve ölçülebilen, toplumsal cinsiyete duyarlı, çocuğun yaşam kalitesi ve çocuğun iyilik haline odaklanan bütünsel bir ulusal çocuk politikasının oluşturularak hayata geçirilmesi" olarak belirlenmiştir.

Raporda; "ülkemiz çocuklarının fiziksel, ruhsal ve bilişsel gelişimlerinin sağlıklı olabilmesi için çocukların biyo-psiko-sosyal gelişimi, çocuklara yönelik risklerin önlemesi, çocuk koruma sistemi ve yoksulluğun çocuklar üzerindeki etkilerinin azaltılması çerçevesinde gerekli tedbirler alınarak ilgili hizmet ve uygulamalar hayata geçirilmelidir" denilerek sağlık, eğitim, sosyo-kültürel fiziksel gelişim, katılım, çocuklara yönelik risk-

lerin önlenmesi, yoksulluğun çocuklar üzerindeki etkileri, eşitsizliklerin ortadan kaldırılması, çocuk koruma sistemi başlıkları altında öneriler sunulmuştur. Raporda çocuklara yönelik riskler başlığı altında çocuk işçiliği, ihmal, istismar ve şiddet, sokakta yaşayan ve/veya çalıştırılan çocuklar, suça sürüklenen çocuklar, madde bağımlılığı, engelli çocuklar, erken evlilikler, internet ve bilgiye erişim konularına yer verilmiştir. Ayrıca, ebeveyn bakımından yoksun çocuklar, ihmal-istismar mağduru çocuklar, çocuk işçiler, yoksul çocuklar, özel gereksinimi olan çocuklar, zorunlu göç mağduru olan çocuklar, çatışmalı ortamda büyüyen çocuklar, madde kullanan ve kullanma riski olan çocuklar, parçalanmış aileler, kronik hastalığı olan çocuklar, ayrımcılığa maruz kalan çocuklar, özel politika gereksinimi olan çocuklar olarak tanımlanmış ve bu gruplara yönelik öneriler önleme, müdahale ve izleme başlıkları altında ele alınmıştır.

Modern çocukluk anlayışı temelinde çocukları aktif vatandaşlar ve toplumsal yaşamın özneleri olarak gören bir işleyişin kurulması, orta ve uzun vadede, toplumsal yapıyı güçlendirecek ve kalkınma için temel olan insan gücü potansiyelini gerçekleştirmenin ilk adımı atılacaktır. Çocukların ihtiyaçlarına bütüncül bir bakış açısıyla oluşturulacak ulusal çocuk politikası, orta ve uzun vadede toplumsal barışı sürdürülebilir kılacak ve bir arada yaşama kültürünü güçlendirecektir.

1. GİRİŞ

Türkiye çocuk nüfusunun yoğun olduğu bir ülkedir. 0-18 yaş arası nüfus yaklaşık 24 milyondur. 1990'lı yıllardan itibaren çocuğun ve çocuklarla ilgili sorunların toplumsal yapıda giderek daha görünür hale gelmiş ve çocuk özelinde yasal-kurumsal değişiklikler hız kazanmıştır. Türkiye'de çocukla ilgili mevcut yasal düzenlemeler ile çocuğun tanımı Çocuk Hakları Sözleşmesi ile uyumlu hale getirilmiş, 2005 tarihli Çocuk Koruma Kanunu ile Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin temel ilkeleri yasayla güvence altına alınmış ve Sözleşme ile uyumlu olarak "çocuğun yüksek yararı"na atıfta bulunulmuştur. Çocuk Hakları Sözleşmesinin diğer ilkeleri açısından ise gelişmelerin yaşandığı ancak mevcut yapıdaki bazı sorunların varlığını sürdürdüğü söylenebilir. Yasal düzenlemelerle erişilen gelişmelere karşın çocuklara yönelik uygulamalarda yasaların uygun gördüğü hizmet çerçevesine ulaşıldığını söylemek ise zordur.

Çocuklara ilişkin temel göstergeler incelendiğinde yoksulluk, eğitime erişim, toplumsal cinsiyet eşitsizliği, çocuk işçiliği, suça sürüklenme, şiddet ve cinsel istismar gibi sorunların çocukları çevrelediği görülmektedir.

Göstergelerdeki en önemli iyileşme sağlık alanında yaşanmaktadır. Aşılama oranlarında, gebe ve bebek izleme oranlarında yaşanan gelişmeler ve ölüm hızında düşüşler umut vericidir.

Çocukların yaşam hakkının korunması açısından ise önemli ilerlemeler kaydedildiği görülse de çocukların ceza infaz kurumlarında, aile içinde, okulda, kamusal alanlarda şiddete (akran şiddeti ve yetişkinlerden kaynaklanan şiddet) ve hizmet ihlallerine (sağlık hizmeti vb) maruz kalabildikleri görülmektedir.

Çocukların yaşam ve gelişim haklarını etkileyen diğer bir temel faktör ise gelir adaletsizliği ve buna dayalı olarak belirginleşen bölgesel/kentsel farklılıklardır. İlerleyen bölümlerde de görüleceği gibi, kırsal bölgelerde, kentlerin göçlerle oluşmuş gecekondu bölgelerinde, sosyo-ekonomik göstergeler açısından dezavantajlı bölgelerde yaşamak en temel fırsat eşitsizliği halini almaktadır. Yaşama ve gelişme hakkını engelleyen diğer bir faktör ise toplumsal cinsiyet eşitsizliğidir. Bunlara ek olarak engelli çocuklar, kırsal bölgelerde yaşayan çocuklar, mülteci ve sığınmacı çocuklar sosyal refah hizmetlerinin yanı sıra çocuklara sunulan hizmetlere erişimde akranlarına göre dezavantajlı durumdadır.

Eğitime erişim açısından -özellikle temel eğitim- büyük ilerlemeler sağlansa da orta öğrenim ve yükseköğrenime erişimin sınırlı olduğu açıktır. Toplumsal cinsiyet eşitsizliği ise eğitime erişiminin önündeki en önemli faktördür. Okul öncesi eğitimde erişimde iller arasında ve alt-üst sosyo-ekonomik gruplar arasında farklılıklar bulunmaktadır. Türkiye okulöncesi ve ortaöğretim kademesinde uluslararası ortalamaların altında kalmakta ve sosyo-ekonomik ve bölgesel farklılıkların erişim üzerindeki etkisi devam etmektedir. Kalkınma Bakanlığı ve Birleşmiş Milletler Türkiye Ofisi verilerine göre on beş yaşından küçük çocukların neredeyse dörtte biri ulusal yoksulluk sınırı altındadır – kırsal kesimde ise bu oran beşte ikinin üzerindedir. Yaygın bir sorun alanı olarak yoksullukla ilgili

göstergelerde kısmi iyileşme olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin, Türkiye'de çocukların iyi beslenmemesi ile ilgili kentsel ve kırsal alanlardaki farklılıklar azalmaktadır.

Çocuk işçiliğinin önemli sorunlardan birisi olmaya devam ettiği buna karşın çocuk işgücü kullanımının yıllar içinde azaldığı ve en kötü biçimleriyle çocuk işçiliğinin önlenmesi konusunda önemli mesafe kat edildiği anlaşılmaktadır.

Mevcut göstergeler arasında suça sürüklenme ve çocuk ihmal ve istismarı konularının öne çıktığı, yaklaşık 15 yılda yargılanan çocuk sayısının iki kat arttığı, çocuk istismarı nedeniyle Adli Tıp Kurumuna yapılan başvurular incelendiğinde yıllar içinde bir artış olduğu görülmektedir.

Türkiye'de çocuk ve gençlerin toplumsal yaşama katılımları ve örgütlenmeleri konusunda yol alınsa da -dernek kurma ve örgütlenme haklarına ilişkin iyileştirmeler yapılmıştır- çocukların katılımı yeterli düzeyde değildir. Bu alanda çocuk hakları komitelerinin kurulması, çocuk forumu ve çocuk dostu kent çalışmalarının dikkat çekici olduğunu söylemek gereklidir.

2. MEVCUT DURUM ANALİZİ

2.1. Dünya Çocuklarına İlişkin Genel Bir Durum

Dünya Bankası verilerine göre Dünya üzerinde yaklaşık yedi milyar insan yaşamaktadır.[1]Dünya nüfusunun 2,2 milyarı ise çocuktur. Bu çocukların yaklaşık iki milyarının gelişmekte olan ülkelerde yaşadığı bilinmektedir.[2]

Dünyada nüfus yapısının ve kıtalararası dengelerin ilerleyen yıllarda önemli ölçüde değişeceği tahmin edilmektedir. Genç nüfusun özellikle Asya ve Afrika kıtalarında artacağı, buna karşın Avrupa ve diğer kuzey ülkelerinde nüfusun hızla yaşlanacağı, böylece orta vadede ekonomik canlanma için temel görülen dinamik nüfus yapısının doğuya ve güneye doğru kayacağı bilinmektedir. Avrupa kıtasındaki nüfus artışı en düşük oranına 2050 yılında ulaşacaktır. 2000'den 2100 yılına gelindiğinde Avrupa kıtasının nüfusunun dünya üzerinde toplam nüfusuna oranı yarı yarıya düşecektir -yüzde 12'den yüzde 5,9'abuna karşın, Afrika'daki nüfusun toplam dünya nüfusuna oranı yüzde 13,1'den yüzde 24,9'a çıkacaktır. Dünya nüfusunun 2050 yılında yaklaşık 8,9 milyara ulaşacağı tahmin edilmektedir.[3]

Dünya çocuklarına ilişkin temel göstergeler, kentleşmenin hızla sürdüğünü ve 2050 yılında dünya üzerinde her on kişiden yedisinin kentlerde yaşayacağını, kır ve kent arasındaki eşitsizliklerin önlenemediğini ve dikkat çekici ilerlemelere karşın çocukların son derece önemli sorunlarla karşı karşıya olduğunu anlatmaktadır.

Dünyada çocuklarla ilgili temel göstergelerde önemli ölçüde iyileşmeler yaşandığı açık olarak görülse de eşitsizlik temelli sorunlar giderek daha fazla görünür hale gelmiştir ve çocukların karşı karşıya olduğu yapısal sorunlar varlığını sürdürmektedir. Dünya üzerinde var olan eşitsizliklerden en fazla etkilenen grupların başında çocuklar olduğu açıktır. "Dünya üzerinde her gün otuz binden fazla çocuk doğrudan yoksulluk ile ilişkili nedenlerle yaşamını yitirmektedir".[4]

UNICEF tarafından hazırlanan Dünya Çocuklarının Durumu 2012 Raporuna göre dünyanın kentli nüfusu her yıl yaklaşık 60 milyon kadar artmaktadır. 2050 yılına gelindiğinde dünyadaki her 10 kişiden 7'si kentlerde ve kasabalarda yaşıyor olacaktır. Bugün itibarıyla bir milyardan fazla çocuk yaşamını kentlerde sürdürmektedir.[5]

Kentsel nüfus artarken, çocukların bir bölümü kentte yaşamanın sağladığı eğitim, tıbbi bakım, eğlence ve dinlenme gibi olanaklardan yararlanmakta, buna karşın çok sayıda çocuk temiz su, elektrik ve sağlık hizmetleri gibi temel hizmetlerden, bu hizmetlere yakın yerlerde yaşıyor olsalar bile yoksun kalabilmektedir. Çarpıcı bir biçimde kentsel

[1] World Development Indicators and Global Development Finance, https://www.google.com.tr/publicdata/explore?ds=d5bncppjof8f9_&met_y=sp_pop_totl&tdim=true&dl=en&hl=en&q=world%20population, erişim: 15.01.2013.

[2] Children's Rights Portal, http://childrensrightsportal.org/children-world/, erişim: 15.01.2013.

[3] United Nations, 2004.

[4] Children's Right Portal, http://childrensrightsportal.org/poverty/, erişim: 20.01.2013.

[5] UNICEF, 2012.

yerleşimlerdeki çocukların üçte biri doğumda nüfusa kaydedilmemektedir. Tüm dünyada kent sakinleri kırsal kesimde yaşayanlara göre içme suyu ve sanitasyon açısından daha elverişli konumda olmasına karşın su ve sanitasyon hizmetleri giderek artan kent nüfusuna yeterli değildir. Çoğu durumda bu hizmetlere erişimde yığılmalar olmakta, maliyet yükselmektedir. Ana şebekeye erişimi olmayan kent yoksulları çoğu durumda bir litre su için varlıklı komşularına göre 50 kata varabilen fazla ödeme yapmak zorunda kalmaktadır. Sanitasyon da önemli bir sorun olarak varlığını sürdürmektedir; kent nüfusu arttıkça, bu ihtiyaçlarını açıkta gideren insan sayısı da artmaktadır. Bu durumda olanların sayısı 1990 ile 2008 yılları arasında yüzde 20 artmıştır.[6]

Bölgesel eşitsizlikler artması ve sorunların giderek karmaşıklaşması çocukları eşitsizliklerin kurbanlarına dönüştürmektedir. "Tahminlere göre her gün üç bin çocuk insan ticaretinin kurbanı olmaktadır. Uluslararası Göç Örgütü kadın ve çocuklara yönelik insan ticaretinin yıllık hacminin on milyar ABD Doları'na ulaştığını ifade etmektedir[7].

Çok sayıda çocuk okula gitmek yerine -2008 yılında, yüzde 53'ü kız olmak üzere ilköğretim çağında olan 67 milyon çocuk okula gitmiyordu- tehlikeli, sömürücü nitelikte işlerde çalışmak zorunda kalmaktadır. Uluslararası Çalışma Örgütü'nün Çocuk İşçiliğinin Ortadan Kaldırılması Uluslararası Programı 2010 Yılı Raporuna göre 2004-2008 döneminde dünyada çalışan çocuk sayısı 215 milyona -bu rakam 2000-2004 döneminde 246 milyondur-tehlikeli işlerde çalışan çocuk ve genç işçilerin sayısı 115 milyona gerilemiştir. Böylece Çocuk İşçiliğinin Ortadan Kaldırılması Uluslararası Programının başlangıcından itibaren tehlikeli işlerde çalışan çocuk ve genç sayısı yüzde 33 oranında azalmıştır. Bu arada, zaten izbe yerlerde, hastalıklara ve afetlere, aşırı kalabalık yerleşimlerde yaşamalarına, çok zorlu koşullara katlanmalarına karşın, yaşadıkları yerlerden çıkarılma tehdidiyle sürekli karşılaşan çocuk sayısı da fazladır.[8]

Dünyada ulaşılan gelişmişliğin düzeyine karşın, eşitsizliklerin ulaştığı sonuç düşündürücüdür. "Dünya üzerindeki her dört çocuktan birisinde gelişim yetersizliği vardır. Gelişmekte olan ülkelerde bu oran üçte bire çıkmaktadır. Yetersiz beslenme nedeniyle vücutları ve beyinleri yeterince gelişmeyecektir".[9]

Kentler sadece çocukluk yaşantısını yok etmemekte aynı zamanda çocukların yaşam hakkını da tehdit etmektedir. Toksik dumanların yanı sıra, araç trafiği de çocuklar açısından fiziksel bir tehdit oluşturmakta, güvenli oyun alanlarının, kaldırımların ve karşıdan karşıya geçiş noktalarının olmayışı bu sorunu daha da ağırlaştırmaktadır.[10]

Sosyo-ekonomik eşitsizliklerin artmasıyla bağlantılı son derece önemli yapısal sorunlara karşın, yeterli olmasa da, göstergelerde göreli iyileşmeler olduğunu da kabul etmek gerekmektedir. Binyıl Kalkınma Hedeflerinin genelde dezavantajlı grupların ve

[6] UNICEF, 2012.

[7] Children's Rights Portal, http://childrensrightsportal.org/child-trafficking/ erişim: 20.01.2013.

[8] UNICEF, 2012.

[9] Save the Children, 2012.

[10] UNICEF, 2012.

özelde çocukların yaşam koşullarını belirli ölçüde geliştirilmesine katkıda bulunduğu açıktır. Örneğin, günde 1,25 ABD Doları'ndan daha az bir parayla yaşayan insanların oranı 1990'da yüzde 47'den 2008'de yüzde 24'e -iki milyardan bir milyar dört yüz milyon kişiye- düşmüştür. Dünya nüfusunun artmasına karşın 1990'da 12 milyon olan beş yaş altı çocuk ölümleri ise 2010'da 7,6 milyona düşmüştür.[11] Tüm gelişmekte olan bölgelerde eğitime devamda kız ve erkek çocukları arasındaki okullaşma farkı azalmaktadır. 1999'da yüzde 91 olan kız/erkek okullaşma oranı 2010'da yüzde 97'ye yükselmiştir.

Sonuç olarak, dünyada çocuklarla ilişkili temel sosyo-ekonomik göstergelerde önemli iyileşmeler yaşansa da yapısal eşitsizliklerin ortaya çıkarttığı sorunlar orta ve uzun vadede toplumsal barış için önemli tehditler yaratma potansiyelini taşımaktadır.

2.2. Türkiye'de Geçmişe Dönük Değerlendirme ve Çıkarılan Dersler

2.2.1. 9. Plan Döneminin Değerlendirilmesi

9. ve 10. Plan hazırlık dönemlerini çocuklarla ilgili temel göstergelerle belirlenen öncelik ve hedeflere ulaşılıp ulaşılmaması açısından karşılaştırdığımızda temel risk göstergelerinde önemli bir iyileşme sağlanamadığı söylenebilir. 9. Kalkınma Planı Çocuk Özel İhtisas Komisyonu (ÖİK) Raporu'nda öne çıkan sorun alanları ve temel toplumsal riskler mevcut plan döneminde de ağırlığını korumaktadır.

9. Beş Yıllık Kalkınma Planı Çocuk ÖİK Raporu'na göre, plan döneminde çocuklarının içinde bulunduğu risk etmenleri "yoksulluk, köyden kente göç, sağlık, eğitim ve diğer kamu hizmetlerinin eşit dağılmayışı ile toplumsal cinsiyet eşitsizliği" olarak sıralanmaktadır[12]. Bu risk göstergelerinin büyük ölçüde varlığını sürdürdüğü açıktır.

Diğer yandan, bazı sosyo-ekonomik göstergeler açısından iki plan dönemini karşılaştırdığımızda ortaya çıkan sonuçlar şu şekildedir. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) "İnsani Gelişme Endeksinde" Türkiye, 177 ülke arasında 2004 yılında 88. sırada iken 2005'te 94. sıraya düşmüş, 2011 yılında ise iki basamak yükselerek 92. sırada yer almıştır.[13]

9. Plan Dönemi ile karşılaştırdığımızda Türkiye'de kişi başına düşen gelir 6.772 ABD Dolarından 12.246 ABD Dolarına çıkarak iki plan döneminde yaklaşık iki kat artmıştır. Buna karşın, gelir dağılımında yaşanan sorunların aşılması yönünde yol alındığını söylemek zordur. TÜİK verilerine göre 2006 yılında en yoksul yüzde 20'lik grubun toplam gelirden aldığı pay yüzde 5,8 iken en zengin yüzde 20'lik grubun aldığı pay yüzde 46,5'dir. Aynı rakamlar 2011 verilerine göre en yoksul yüzde 20'lik grup için yüzde 6,5, en zengin yüzde 20'lik grup için ise yüzde 45,2'dir. Diğer yandan 68,7 yıl olan doğuşta beklenen yaşam süresi 74'e çıkmıştır.

[11] United Nations, 2012.

[12] DPT, 2006.

[13] UNDP, 2009.

2013 yılı İnsani Gelişmişlik Raporu verilerine göre toplumsal cinsiyet eşitliği endeksinde 2012 yılında 141 ülke arasında Türkiye 90. sıradadır.[14] 9. Plan döneminin ilk yılı olan 2007 yılında ise 158 ülke arasında kadınların toplumsal yaşamda yer alması konusunda ise 79'uncu sırada yer almaktadır.[15] Söz konusu sıralamalardan, ülke sayılarında farklılık olsa da, toplumsal cinsiyet eşitliği açısından toplumsal göstergelerin olumsuz bir biçimde değiştiği anlaşılmaktadır. Doğrudan çocuklarla ilgili göstergeler incelendiğinde ise belirli alanlarda rakamların gözle görünür bir iyileşmeyi işaret ettiği gözlenmektedir.

Türkiye'de 2005 Yılı TÜİK verilerine göre 0-18 yaş grubu çocuk sayısı 25.493.000 iken 2011'de aynı sayı (0-18 yaş aralığı için) 23.979.277'dir. Beklenen okullaşma süresi açısından Türkiye'nin 187 ülke arasında 92. sırada yer aldığı görülmektedir. İki plan dönemi arasında dikkat çekici bir iyileşme sağlanamadığı görülmektedir. Türkiye'de 7 yaş altı çocuklar için beklenen okula devam süresi 2006'da 11,6 yıl iken 2011 yılında 11,8' yükselmiştir. Sağlık göstergeleri açısından ise temel göstergelerin önemli ölçüde iyileştiği açıktır. 2005 yılında her bin canlı doğumdan 21,4'ü bir yaşından önce ölümle sonuçlanırken bu oran 2011 yılı itibarıyla 7,7'ye düşmüştür. Beş yaş altı çocuk ölüm hızı yaklaşık olarak binde 26,6'dan binde 11,3'e düşmüştür.

Aşılama oranlarında da dikkat çekici gelişmeler yaşandığı anlaşılmaktadır. 2011 Sağlık İstatistikleri Yıllığı'na göre İBBS-1'e göre Beşli Karma Aşı (DaBT+IPA+Hib) Üçüncü Doz Aşılama Oranında 2002 ve 2011 yılları arasında son derece önemli iyileşmeler açıkça görülmektedir. 2002 yılında Türkiye genelinde yüzde 78 olan bu oran 2011 yılında yüzde 97'ye ulaşmıştır. Yine Sağlık İstatistikleri Yıllığı 2011'e göre sağlık kuruluşlarında gerçekleşen doğumların tüm doğumlar içindeki oranı, 2002'de yüzde 75 iken 2011 itibarıyla yüzde 94'e yükselmiştir. Yıllara göre gebe, bebek, çocuk ve lohusa izlem faaliyetlerine bakıldığında 2002'de 1,7 olan gebe başına izlem sayısı 2011'de 4,3'e ulaşmıştır.

9. Kalkınma Planı ÖİK Raporu'nda yer alan öncelik ve hedefler "eğitim", "koruma ve adalet sistemi", "çocuk, ergen ve gençlerin sağlığı", "aile" ve "kurum ve kuruluşların yetersizlikleri" olmak üzere beş başlık altında belirlenmiştir.

Eğitim başlığı altında, genel hatlarıyla "eğitime eşit erişim, yaygın eğitim, akran eğitimi, yaşam becerileri eğitimi, çocuk dostu okullar, erken çocukluk eğitimi ve anne-baba eğitim programlarının yaygınlaştırılması" temaları öne çıkmaktadır. Bu noktada, erken çocukluk eğitimi ve anne-baba eğitiminin yaygınlaştırılması konularında önemli gelişmeler yaşandığı buna karşın çocuk dostu okullar, eğitime eşit erişim gibi konularda ise gözle görünür bir ilerlemeden söz etmenin zor olduğu görülmektedir.

Koruma ve adalet sistemi başlığı altında ise "mevzuatın çocuk hakları ile uyumlu hale getirilmesi, çocuk işçiliği, istismar, suça itilme gibi risklerin tanınması ve önlenmesi için bir sistemin oluşturulması, kamu vesayet kurumunun oluşturulması, çocukla ve çocuklar için çalışan personele ilişkin standartların belirlenmesi, uzmanlaşma için meslek

[14] UNDP, 2013.

[15] UNDP, 2009.

içi eğitimleri, kurumlar arasında eşgüdüm, çocukların töre veya namus cinayetlerinde kurban ya da fail olarak yer almalarına yol açan koşulların ortadan kaldırılması" konuları öncelikler arasında yer almıştır. İki plan hazırlık dönemi arasında çocukları ilgilendiren çocuk işçiliği, ihmal ve istismar gibi sorunların azaltılması ve ortadan kaldırılması konularında yapısal dönüşüm sağlanamadığı, töre ve namus cinayetlerinin gündemdeki yerini koruduğu görülmektedir. Bununla beraber, plan dönemi içerisinde kamu vesayet kurumu oluşturulmuş, çocuk koruma sisteminde kurumlar arası eşgüdümün artırılması yönünde çalışmaların hız kazanmıştır. Erken uyarı konusunda somut gelişmeler yaşanmamasına rağmen bu yöndeki çalışmalar devam etmektedir.

Çocuk, ergen ve gençlerin sağlığı başlığı altında da "akraba evliliklerinin azaltılması, anne çocuk sağlığı hizmetlerinin geliştirilmesi, okul dönemi çocukların sağlık hizmeti, bebek ve çocuk ölüm hızlarını düşürülmesi, sağlığa ilişkin beslenme, çocuk istismarı ve ihmali, kazalar gibi konularda ülke çapında durum belirleme çalışmaları yapılması, güç koşullar altındaki çocuklar (göçmen, sığınmacı, çalışan, sokakta yaşayan, özürlü, korunmaya muhtaç, yasa ile başı derde giren vb.) için eşitlik ve hakkaniyet ilkesine dayalı sağlık hizmetleri sunulması" konuları yer almıştır. Anne çocuk sağlığı hizmetlerinin ve temel sağlık göstergelerinin dikkat çekici ölçüde geliştiği, buna karşın çocuk ihmal ve istismarı gibi sorunlara ilişkin durum tespiti çalışmaların yapılamadığı görülmektedir. Öte yandan 1 Ekim 2008 tarihinde yürürlüğe giren "5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu" gereğince 18 yaşını doldurmamış çocuklara ücretsiz sağlık hizmeti sunulması da son yıllarda gerçekleştirilen önemli yapısal dönüşümlerdendir. Böylece özellikle güç koşullardaki çocuklar için adaletli ve eşitlikçi bir sağlık hizmeti sunumu konusunda ciddi bir gelişme yaşanmıştır.

Aile başlığı altında ise "sosyal refah düzeyinin yükseltilmesi, sosyal güvenlik sistemlerinin tüm aileleri ve aile üyelerini kapsayacak duruma getirilmesi, yaygın ve örgün eğitim olanaklarının çoğaltılması, hizmetlerin ve kurumların niteliğinin artırılması, özel eğitime gereksinimi olan çocuğu bulunan ailelerin desteklenmesi, bakım ve özel eğitim kuruluşlarının yaygınlaştırılması, evde bakım ve rehabilitasyon hizmetlerinin desteklenmesi, gereksinimi olan risk altındaki ailelere sağlanacak sosyal yardımların çocuğa ve gence ulaştığının denetlenmesi, madde kullanımı ve bağımlılığını azaltacak bilinçlendirme ve yardım çalışmalarının yapılması, ailede toplumsal cinsiyet ayrımcılığının önlenmesi" konuları yer almaktadır. İki plan dönemi arasında, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının kurulması ile bu alandaki hizmet bütünlüğünün sağlanması yönünde bir başlangıç yapıldığı, ailelere yönelik koruyucu destekleyici hizmet stratejisinin yaygınlaşması işaretlerinin görülmeye başlandığı söylenebilir. Aynı çerçevede engellilere yönelik evde bakım hizmetleri çalışmaları tamamlanarak uygulamaya geçilmiş, yaşlılara yönelik bakım hizmetlerinin geliştirilmesine yönelik çalışmalar başlatılmış, sosyal yardım programları nitelik ve nicelik olarak geliştirilmiştir. Buna karşın, toplumsal cinsiyet eşitsizliği konusunda gelişme sağlanamadığı, gelir dağılımı sorunları nedeniyle ailelerin, özellikle dezavantajlı ailelerin, sosyal refah düzeylerinin geliştirilemediği söylenebilir.

Kurumsal yetersizlikler başlığında ise "kuruluşların fiziksel altyapı (bina, araç-gereç, çevre vb.) yönünden güçlendirilmesi, yönetici ve meslek elemanı yapısının bilgi deneyim ve beceri yönünde geliştirilmesi, hizmet içi eğitimlerinin düzenli hale getirilmesi, kurum ve kuruluşlar arasında işbirliği ve eşgüdümün sağlanması, sivil toplum kuruluşlarının kapasite, katılım ve etkililiğinin işlevsel hale getirilmesi, düzenli veri toplama ve paylaşıma yönelik etkili bir sistemin kurulması" konuları öncelikler arasında yer almaktadır. Bu alanda da veri toplama konusundaki sıkıntıları aşmak üzere somut adımlar atıldığı ve 10. Plan döneminde bu çalışmalarının sonuçlarının alınacağı, kuruluşların fiziksel kapasiteleri ve özelliklerinin geliştirilmesi konusunda iyileşme sağlandığı, hizmet içi eğitimlerin önceki yıllara göre yaygınlaştığı buna karşın sivil toplum kapasitesinin artırılması ve meslek elemanı konusunda yaşanan sorunların ise aşılamadığı görülmektedir.

2.2.2. Uluslararası Mukayeseli Olarak Türkiye İçin Temel Göstergeler, Sorunlar, Darboğazlar

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi çocuklara yönelik dört şemsiye hak belirlemiştir ve bunlara Sözleşmenin genel ilkeleri de denmektedir. Bu haklar "çocuğa karşı ayrımcılık yasağı," "çocuğun yüksek yararı," "çocuğun yaşama, hayatta kalma ve gelişme hakkı," ve "çocuğun kendini ilgilendiren tüm kararlara her seviyede katılması"dır. Söz konusu temel ilkeler açısından incelendiğinde Türkiye'deki görünüm şu şekildedir.

Çocuğun yasalarda tanımlanması açısından Çocuk Koruma Kanununun yasalaşması önemlidir. 2005 tarihli Çocuk Koruma Kanununun kapsamını Sözleşme ile uyumlu şekilde 18 yaşını doldurmamış kişi olarak belirlemesi önemli bir kilometre taşıdır. Kanun'da Sözleşme ile uyumlu olarak "çocuğun yüksek yararı"na atıfta bulunulması ve Kanunun temel ilkelerinin Sözleşme ile uyumlu olması son derece önemlidir. Bu durum orta ve uzun vadede çocuklarla ilgili uygulamalarda çocuk hakları ilkelerinin temel alınması için önemli bir araç olarak görülebilir.

2003 yılında yürürlüğe giren İş Kanununa göre, 15 yaşını doldurmamış çocukların çalışması yasaklanmıştır. Türkiye'de çocuğun yasalarda tanımlanmasına ilişkin düzenlemeler arasında Sözleşme'nin getirdiği anlayışla uyumlu olmayan en önemli konu ise evlenme yaşıyla ilişkilidir. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi (UNCRC) evlenme yaşının on sekize çıkarılması ve kırsal ve uzak bölgeler de dâhil olmak üzere tüm ülkede asgari evlenme yaşıyla ilgili düzenlemenin uygulanması yönünde tavsiyede bulunmaktadır. [16]

Türkiye'de çocuk ve gençlerin toplumsal yaşama katılımları ve örgütlenmeleri konusunda yol alınsa da (dernek kurma ve örgütlenme haklarına ilişkin iyileştirmeler yapılmıştır) çocukların katılımı yeterli düzeyde değildir. UNCRC ise illerde Çocuk Hakları Komitelerinin kurulması, çocuk forumu ve çocuk dostu kent çalışmalarının takdirle karşılandığını ancak iletişim kurulan çocukların görüşlerinin ne ölçüde dikkate alındığının önemli olduğunu ifade etmektedir. Komite, katılım hakkının; ailede, kurumlarda, yasal

[16] Birleşmiş Çocuk Hakları Komitesi (UNCRC), 2012.

ve idari süreçlerde ve genel olarak toplumda uygulanmasının ise yetersiz olduğunu belirtmektedir.

Çocukların yaşam hakkının korunması ile ilgili temel veriler raporun ilerleyen sayfalarında yer almaktadır. Veriler, çocukların yaşam hakkının korunması açısından önemli ilerlemeler kaydedildiğini gösterse de çocukların ceza infaz kurumlarında, aile içinde, okulda, kamusal alanlarda şiddete (akran şiddeti ve yetişkinlerden kaynaklanan şiddet) ve hizmet ihlallerine (sağlık hizmeti vb.) maruz kaldıklarını göstermektedir. Gündem Çocuk Derneği tarafından hazırlanan "Türkiye'de Çocuğun Yaşama Hakkı - 2011 Raporu'na göre; sadece bir yıl içinde önlenebilir hizmet ihlalleri, kazalar, şiddet gibi nedenlerle yaşamını kaybeden çocuk sayısı 815'tir. Bu rakamın sadece gerçekleştirilen tarama çalışmasında karşılaşılan olaylarla sınırlı olduğu unutulmamalıdır.[17]

Diğer yandan kamuoyunda namus cinayeti olarak bilinen ve temelde toplumsal cinsiyet eşitsizliğinden kaynaklanan vakaların da yaygın biçimde görüldüğü ve yapılan kimi çalışmaların da gösterdiği gibi toplumun bir bölümü tarafından onay gördüğü de unutulmamalıdır. Yine namus cinayeti kapsamında ele alınması gereken bir diğer olgu ise intihara zorlanan genç kızlardır.

Çocukların yaşama ve gelişim haklarını etkileyen diğer bir temel faktör ise gelir adaletsizliği ve buna dayalı olarak belirginleşen bölgesel/kentsel farklılıklardır. İlerleyen bölümlerde de görüleceği gibi, kırsal bölgelerde, kentlerin göçlerle oluşmuş gecekondu bölgelerinde, sosyo-ekonomik göstergeler açısından dezavantajlı bölgelerde yaşamak en temel fırsat eşitsizliği halini almaktadır.

Ayrım gözetmeme ilkesi açısından mevcut durum incelendiğinde, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ve kanunları önünde her Türk vatandaşı dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasî düşünce, felsefî inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin eşit haklara sahiptir ve bu eşitlik hizmetlerinden eşit olarak yararlanma durumunda da geçerlidir. Ancak engelli çocuklar, kırsal bölgelerde yaşayan çocuklar, mülteci ve sığınmacı çocuklar, kız çocukları temel sosyal refah hizmetlerinin yanı sıra çocuklara sunulan hizmetlere erişimde akranlarına göre dezavantajlı durumdadır. Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu tarafından hazırlanan bir raporda "kamu tarafından sağlanan çocuk bakım hizmetlerinin son derece yetersiz olduğu, özel sektör tarafından sağlanan hizmetlerin de sosyo-ekonomik anlamda çok sınırlı bir kesimin erişebileceği nitelikte olduğu belirtilmektedir. Raporda Türkiye'de çocuk bakımı ve erken çocukluk eğitimi hizmetlerine erişim oranlarına bakıldığında, bölgeler arası eşitsizliğin çarpıcı bir unsur olarak karşımıza çıktığı ifade edilmektedir.[18] 2003 yılı verileri üzerinden yaptıkları inceleme sonucunda, Bakış ve arkadaşları Türkiye'de düşük gelirlilerin düşük, yüksek gelirlilerin ise yüksek eğitim aldıklarına işaret etmektedir.[19]

[17] Gündem Çocuk Derneği, 2012.

[18] Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu, 2009.

[19] Bakış vd., 2009, akt: Candaş vd., 2010.

Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin çocuklarla ilgili, özellikle eğitimde olmak üzere, her alanda sorunlar yarattığı da bilinmektedir. "Son yıllarda okul öncesi ve zorunlu ilköğretim seviyelerinde kız çocuklarının okullaşma oranının artışında önemli bir başarı kaydedildiği söylenebilir. Fakat ortaöğretim seviyesinde okullaşmaya odaklanıldığında, kız çocuklarının eğitime erişimde karşılaştıkları sorunların halen Türkiye'nin önde gelen eğitim sorunlarından biri olduğu görülebilmektedir. Eğitime erişim açısından bir başka dezavantajlı grup ise engelli çocuklardır. "Türkiye Özürlüler Araştırması'na göre 2002 yılında genel nüfus içerisinde okuryazar olmayan kişilerin payı yüzde 12,9 iken, engelli yurttaşlar arasında bu oran yüzde 36,3'tür".[20]

Temel göstergeler ışığında Türkiye'nin çocuk fotoğrafı şu şekilde betimlenmektedir:

2011 yılı Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi sonuçlarına göre Türkiye'nin toplam nüfusu 74.724.269'dur. 0-18 yaş nüfus ise 23.979.277 olup toplam nüfusun yaklaşık olarak üçte birini oluşturmaktadır. 0-19 yaş aralığındaki nüfus ise aşağıdaki tabloda yaş aralıklarına göre sunulmuştur.[21]

Tablo 1: Yaş Gruplarına Göre Çocuk Nüfusu

Yaş Aralığı	0-4	5-9	10-14	15-19
Nüfus	6.199.824	6.084.146	6.602.605	5.092.702

TÜİK verilerine göre 2010-2015 döneminde dünya nüfusunun artış hızı yüzde 1,1 olacaktır.[22] Bu dönemde Türkiye'nin nüfus artış hızının yüzde 1,3 olarak 187 ülke arasında 92. sırada yer alacağı tahmin edilmektedir. 2045-2050 döneminde ise dünya nüfusunun artış hızının yüzde 0,4 olması ve bu dönemde Türkiye'nin nüfus artış hızının yüzde 0,2 ile 187 ülke arasında 109. sırada yer alması beklenmektedir.

Çocuklarla ilişkili göstergelerin bir bölümü olumlu bir tablo çizerken, bazı göstergeler istenilen düzeyde değildir. Söz konusu durum, ülkenin temel karakteristiklerinden bağımsız olarak yorumlanamamaktadır ve ulusal göstergelere yansıyan sorunlar çocukların durumunu tartışırken de belirleyici olmaktadır.[23] İlk vurgulanması gereken Türkiye'nin çocuklarla ilgili temel göstergelerinde önemli düzeyde iyileşme görmenin olanaklı olduğudur. Burada istikrarlı bir iyileşmeden söz etmek yanlış olmayacaktır. Buna karşın, çocukların karşı karşıya olduğu pek çok sorunun varlığı açıkça görülmektedir.

[20] Candaş vd., 2010.

[21] TÜİK, 2011, http://rapor.tuik.gov.tr/reports/rwservlet?adnksdb2&ENVID=adnksdb2Env&report=wa_turkiye_yasgr.RDF&p_yil=2011&p_dil=1&desformat=html, erişim: 8.8.2012.

[22] TÜİK, 2012, http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=13140, erişim: 8.8.2012.

[23] Acar ve Çamur Duyan, 2012.

Bölgesel gelişmişlik farkları da bu sorunları perçinlemektedir. Eğitime erişim sorunları, adölesan evlilikleri, toplumsal yapının sıklıkla ürettiği yaygın tabanlı toplumsal sorunlar, çocuk işçiliği, suça sürüklenme, çocuğa yönelen şiddet ve cinsel istismar gibi sorunlar çocukları çevrelemektedir.

UNICEF'in 2010 yılı raporunda da işaret edildiği gibi; yoksulluğa maruz kalan çocuk oranı, aynı durumdaki yetişkinlerin oranından daha yüksektir.[24] 15 yaşından küçük çocukların neredeyse dörtte biri ulusal yoksulluk sınırı altındadır. Kırsal kesimde ise bu oran beşte ikinin üzerindedir. Düşük gelir gruplarında büyük aileler genellikle yaygındır ve bu ailelerdeki çocuklar, kimi bölgeler söz konusu olduğunda, yoksulluğa özellikle açık durumdadır.

2008 yılında gıda ve gıda dışı yoksulluk içinde olan 15 yaşından küçüklerin oranı yüzde 24,43 ile genel yoksulluk oranının 7,32 puan üzerindedir. Başka bir deyişle, 15 yaşından küçük 4,6 milyon çocuk -18 yaşın altı alınırsa 5,5 milyona yakın- ulusal yoksulluk sınırı altındadır. 15 yaşından küçükler arasında yoksulluk kentsel alanlarda yüzde 14.47 iken kırsal kesimde yüzde 44.92 düzeyine çıkmaktadır.[25] Ayrıca, çocuklar arasındaki göreli yoksullukla ilgili son OECD verileri Türkiye'de bu yoksulluğun yüzde 24,6 ile OECD ülkeleri arasındaki en yüksek oran olduğunu göstermektedir.[26] Oran, OECD ortalamasının iki katıdır. Bu durum sosyal hizmet ve sosyal yardımlara gereksinim duyacak çocuk sayısının ilerleyen dönemlerde daha çok olacağına işaret etmektedir.[27] Bu noktada, kapsayıcı bir çocuk politikası oluşturmanın önemi bir kez daha ortaya çıkmaktadır. Çocuk hakları temelli, ihtiyaç odaklı bir çocuk politikası ile çocukların sağlıklı gelişimleri sağlanabilir.

Tablo 2: Türkiye'de Yoksulluk Oranları, Türkiye Geneli

	Yoksulluk Oranı (%)					
	Toplam Nüfus			0-6 Yaş Grubu		
Yıl	Toplam	Kız	Erkek	Toplam	Kız	Erkek
2002	26,96	27,19	26,72	33,17	33,44	32,92
2003	28,12	28,31	27,92	37,75	37,23	38,24
2004	25,6	25,98	25,2	34,19	34,18	34,19
2005	20,5	21,01	19,97	27,71	27,56	27,86
2006	17,81	18,27	17,32	24,78	24,43	25,12
2007	17,79	18,26	17,33	24,52	24,1	24,91
2008	17,11	17,52	16,7	22,53	22,18	22,86
2009	18,08	19,03	17,1	24,04	25,27	22,87

TÜİK, 2012.

[24] UNICEF, 2010.

[25] TÜİK, 2008.

[26] OECD, 2011 Family Database, http://www.oecd.org/social/family/database, erişim: 28.8.2012.

[27] Acar ve Çamur Duyan, 2012.

OECD ülkeleri arasındaki oranın yüksek olmasına karşın ulusal bazlı değerlendirmelerde iyileşme görülmektedir. Örneğin, Türkiye'de çocukların iyi beslenmesi ile ilgili kentsel ve kırsal alanlardaki farklılıklar azalmaktadır. 2008 yılında kırsal alanda düşük ağırlıklı çocukların oranı yüzde 4,8 iken, kentsel alanlarda yüzde 2,1 olarak bulunmuştur. Son bulgular Türkiye'de gıda yoksulluk oranının 2008 yılı itibarıyla yüzde 0,54 olduğunu bu rakam 1994'te yüzde 2,9'dur- ortaya koymaktadır.[28]

Tablo 3: Türkiye'de Yoksulluk Oranları, Kır-Kent Ayrımı

Yoksulluk Oranı (%) Kentsel							Yoksulluk Oranı (%) Kırsal					
Toplam				0-6 Yaş Grubu			Toplam			0-6 Yaş Grubu		
Yıl	Toplam	Kız	Erkek	Toplam	Kız	Erkek	Toplam	Kız	Erkek	Toplam	Kız	Erkek
2002	21,95	22,03	21,88	31,18	31,15	31,2	34,48	34,92	34,02	36,79	37,56	36,09
2003	22,3	22,29	22,32	31,59	30,81	32,33	37,13	37,65	36,59	46,24	46,25	46,23
2004	16,57	16,87	16,24	24,93	25,05	24,8	39,97	40,79	39,11	49,64	49,38	49,92
2005	12,83	12,89	12,77	19,48	18,62	20,33	32,95	34,03	31,79	40,55	41,71	39,44
2006	9,31	9,76	8,84	13,01	13,73	12,3	31,98	32,32	31,61	44,18	42,4	45,85
2007	10,36	10,34	10,38	14,66	14,98	14,35	34,8	35,95	33,59	44,09	42,45	45,57
2008	9,38	9,62	9,13	12,41	12,66	12,16	34,62	35,29	33,93	43,9	42,31	45,4
2009	8,86	9,26	8,45	13,01	13,88	12,2	38,69	40,15	37,13	48,69	49,92	47,48

TÜİK, 2012.

Çocukların son derece karmaşık ve çeşitli sorunlarla karşı karşıya kalmalarının bir diğer nedeni ise nüfuslarına oranla, kendileri için ayrılan bütçenin son derece yetersiz olmasıdır. Kamu Harcamalarını İzleme Platformu'nun 2012 yılı raporuna göre çocuğa yönelik kamu harcamalarının bütçeye oranı şu şekildedir: 2010 yılında çocuklar için eğitim dışı harcamaların GSYH'ye oranı yüzde 1,19 iken 2011'de bu oranın yüzde 1,10 ile sınırlı kaldığı hesaplanmıştır. Eğitim harcamaları eklendiğinde 2010'da GSYH oranı yüzde 3,57 iken 2011'de ise azalarak yüzde 3,43 olmaktadır. Hesaplamalara göre, çocuk başına eğitim dâhil yıllık harcama ise 2011'de 612 TL'dir.[29]Aynı Raporda 2011 yılı merkezi hükümet bütçesinden (için) sosyal koruma, sağlık, sosyal yardım ve hizmet harcamalarına ayrılan kaynak GSYH'nin yalnızca yüzde 13'ünü oluşturmaktadır. Bu rakam Avrupa Birliği ortalamalarının en az 13 puan altındadır. Bu miktar içinde GSYH'nin yalnızca yüzde 1,3'ü yoksulluk sınırının altında yaşayan nüfusa sağlanan sosyal yardım ve hizmetlere harcanmaktadır".[30]

Türkiye'de sağlık alanında çocuklarla ilgili temel göstergelere bakıldığında iki önemli nokta ortaya çıkmaktadır. Bunlardan ilki, göstergelerin geçmiş yıllara oranla

[28] DPT ve Birleşmiş Milletler Türkiye Ofisi, 2010.

[29] Kamu Harcamalarını İzleme Platformu, 2012.

[30] Çocuk Hakları Raporlama Girişimi, 2011.

olumlu yönde değişmesidir. Örneğin, doğuşta beklenen yaşam süresi 74,6'ya ulaşmıştır. Beş yaşın altındaki düşük ağırlıklı çocukların oranı 1998'de yüzde 8,3, 2003'te yüzde 3,9 ve 2008'de yüzde 2,8 olarak bulunmuştur. Azalış eğilimi dikkate alındığında, 2011 yılı itibarıyla beş yaş altı ölüm hızı-canlı her bin canlı doğum için- 11,3'tür, beş yaş altı ölüm hızındaki 2015 yılı öncesinde yaklaşık bin canlı doğumda 20 seviyesine düşeceği tahmin edilmektedir.[31] Aşılama oranlarında da dikkat çekici gelişmeler yaşandığı anlaşılmaktadır. 2011 Sağlık İstatistikleri Yıllığı'na göre İBBS-1'e Göre Beşli Karma Aşı (DaBT+IPA+Hib) Üçüncü Doz Aşılama Oranında 2002 ve 2011 yılları arasında son derece önemli iyileşmeler açıkça görülmektedir. 2002 yılında Türkiye genelinde yüzde 78 olan bu oran 2011 yılında yüzde 97'ye ulaşmıştır. Yine Sağlık İstatistikleri Yıllığı 2011'e göre sağlık kuruluşlarında gerçekleşen doğumların tüm doğumlar içindeki oranı, 2002'de yüzde 75 iken 2011 itibarıyla yüzde 94'e yükselmiştir. Yıllara göre gebe, bebek, çocuk ve lohusa izlem faaliyetlerine bakıldığında 2002'de 1,7 olan gebe başına izlem sayısı 2011'de 4,3'e ulaşmıştır.

2011-2012 Milli Eğitim İstatistiklerine göre okul öncesi eğitimde okullaşma oranı 3-5 yaş aralığı için yüzde 30,87, 4-5 yaş aralığı için yüzde 44.04, 5 yaş için ise yüzde 65,69'dur. İlköğretimde okullaşma oranı yüzde net 98,67, ortaöğretimde yüzde 67,37'dir. 2010-2011 verilerine yükseköğretimde okullaşma oranı ise yüzde 33,06'dır. Bütün bunlara rağmen, ilkokulda olması gereken yaklaşık 70.000 çocuğun kaydının olmadığı görünmektedir. Ayrıca, kimi çocuklar okula kayıtlı olsalar bile okula düzenli devam etmemekte ve sonunda okulu bırakabilmektedir. Ortaöğretimdeki net okullaşma oranındaki iyileşmelere rağmen, devamsızlık oranları da yüksek seyretmektedir. İdari kayıtlardan elde edilen verilere göre, Türkiye'de 2009-2010 öğretim yılında her yüz resmi genel ortaöğretim kurumu öğrencisinden 44'ü ve her yüz resmi mesleki ve teknik ortaöğretim kurumu öğrencisinden 49'u 20 gün ve daha fazla devamsızlık yapmıştır.[32]

2011-2012 Milli Eğitim İstatistiklerine göre son yıllarda gerçekleştirilen çeşitli kampanyalar ve girişimler sonucunda ilköğretimde okullaşma oranı kızlarda yüzde 98,56, erkeklerde yüzde 98,77'dur. [33] Kızların okullaşma oranı ortaöğretimde daha da azalmaktadır. Yıllar geçtikte sağlanan iyileşmelere karşın eğitime erişimde birçok ilde görülen toplumsal cinsiyet eşitsizliği düşük gelir düzeyine, ana babaların eğitimsizliğine, yetersiz kentleşmeye ve/veya yerel geleneklere bağlanabilir. Bu eşitsizlik genel olarak ülkenin doğu ve orta kesimlerinde çok daha belirgindir. Ortaöğretim düzeyinde okullaşmada cinsiyete göre farklılıklar Ankara, İstanbul, İzmir ve diğer kimi batı illerinde çok az veya hiç yokken ülkenin doğu kesimi ile batıdaki bazı illerde belirginleşmektedir. Örnek vermek gerekirse ortaöğretim net okullaşma oranı Erzincan'da erkekler arasında yüzde 90,99, kızlar arasında yüzde 74,31, Kütahya'da erkekler arasında yüzde 88,88, kızlar arasında yüzde 74,10, Siirt'te ise erkekler arasında yüzde 50,57, kızlar arasında ise yalnızca yüzde 30,57'dir.

[31] DPT ve Birleşmiş Milletler Türkiye Ofisi, 2010.

[32] Acar ve Çamur Duyan, 2012.

[33] Eğitim Reformu Girişimi, 2010.

Okul öncesi eğitime erişimde iller arasında ve sosyo-ekonomik gruplar arasında farklılıklar bulunmaktadır. Türkiye okulöncesi ve ortaöğretim kademesinde okullaşma oranları açısından uluslararası ortalamaların altında kalmakta ve sosyo-ekonomik ve bölgesel farklılıkların erişim üzerindeki etkisi devam etmektedir.[34]

Bu noktada engelli çocuklar üzerine bir parantez açmakta yarar görülmektedir. Mevcut durumda engelli çocukların büyük bölümünün eğitim hakkından yararlanamadığı açıktır.[35] Öte yandan, engelli çocukların toplumsal yaşama katılımları için atılan adımların son derece yetersiz ve mikro ölçekli olduğu görülmektedir.

Çocuk ve gençlere yönelen okul dışı serbest zaman etkinliklerinin son derece sınırlı olması, çocuk yetiştirilmesi ve gelişiminin sadece okulda geçirilen zamanla sınırlandırılması çocukların kişisel gelişimlerini ve potansiyellerini gerçekleştirmeleri açısından tartışılması ve üzerinde çalışılması gereken diğer bir konudur.

TÜİK 2012 Çocuk İşgücü Araştırması sonuçlarına göre; kurumsal olmayan nüfusun yüzde 20,6'sını 6-17 yaş grubu çocuklar oluşturmaktadır. 6-17 yaş grubundaki çocuk sayısı, 2012 yılı Ekim, Kasım ve Aralık aylarında uygulanan Çocuk İşgücü Anketi sonuçlarına göre 15 milyon 247 bin kişidir. Bu yaş grubundaki çocukların yüzde 66,5'i kentsel, yüzde 33,5'i kırsal yerlerdedir. Çocukların yüzde 91,5'i bir okula devam ederken, yüzde 8,5'i okula devam etmemektedir. Yaş grupları itibarıyla, 6-14 yaş grubundaki çocukların yüzde 97,2'si, 15-17 yaş grubundaki çocukların ise yüzde 74,7'si okula devam etmektedir. Çalışan çocuk sayısı 6-14 yaş grubunda 292 bin kişi, 15-17 yaş grubunda ise 601 bin kişidir. Ekonomik faaliyette çalışan 6-17 yaş grubundaki çocukların istihdam oranı yüzde 5,9'dur. Bu yaş grubundaki istihdam oranı 2006 yılı sonuçlarına göre aynı düzeyde kalırken, çalışan çocuk sayısında 3 bin kişilik artış gerçekleşti. Çocukların istihdam oranı, 6-14 yaş grubunda yüzde 2,6, 15-17 yaş grubunda ise yüzde 15,6'dır. Türkiye genelinde 6-17 yaş grubunda istihdam edilen çocukların yüzde 44,8'i kentsel, yüzde 55,2'si kırsal yerlerde yaşamakta olup, yüzde 68,8'i erkek ve yüzde 31,2'si ise kız çocuklarıdır. 6-17 yaş grubundaki toplam nüfus 16 milyon 264 bindir. 6-17 yaş grubundaki çocuklar (6-14 yaş grubunda 12 milyon 478 bin, 15-17 yaş grubunda 3 milyon 786 bin) toplam kurumsal olmayan sivil nüfusun yüzde 22,3'ünü oluşturmaktadır. 6-17 yaş grubunda 958 bin çocuk ekonomik işlerde çalışmaktadır. Bu çocukların; 320 bini (yüzde 64,7 erkek, yüzde 35,3 kız) 6-14 yaş grubunda ve 638 bini (yüzde 66,6 erkek, yüzde 33,4 kız) 15-17 yaş grubundadır. Her iki yaş grubunda da çalışan çocukların büyük çoğunluğunu erkek çocuklar oluşturmaktadır.[36] Mevsimlik işçilik, atık madde toplayıcılığı gibi alanlar çocuk işçiliğinin saklı ve yeni formları olarak değerlendirilebilir.

Suça sürüklenen çocuklar olgusu ise 2000'li yıllardan itibaren kamuoyu gündemini meşgul etmektedir. Mevcut istatistikler ve projeksiyonlar suça sürüklenme riski altındaki çocuk sayısının hızla arttığı yönündedir.

---

[34] Kalkınma Bakanlığı, 2012.

[35] Eğitim Her Engeli Aşar Projesi, erişim: 8.8.2012. http://www.hurriyetegitim.com/haberler/25.04.2012/egitim-goren-engelli-sayisi-yuzde-144-artti.aspx)

[36] TÜİK, 2006.

Mevcut göstergeler incelendiğinde yaklaşık 15 yılda yargılanan çocuk sayısının iki kat arttığı görülecektir. Bu artışın özellikle 2000'li yıllardan sonra hızlandığı 2006 yılında en üst seviyeye çıktığı daha sonra düşmeye başladığı görülmektedir. 2008 yılında çocuk ve çocuk ağır ceza mahkemelerinde açılan davaların yüzde 46,3'ü malvarlığına ilişkin suçlar iken yüzde 21,0'ı vücut dokunulmazlığına karşı suçlar nedeniyle açılmıştır.

Diğer suçların payı daha az olup oranları aşağıdaki gibidir:

- Kamu sağlığına karşı suçlar: yüzde 7,9
- Hürriyete karşı suçlar: yüzde 6,4
- Ateşli silah ve bıçaklara karşı suçlar: yüzde 3,0
- Cinsel dokunulmazlığa karşı suçlar: yüzde 2,4
- Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu: yüzde 2,2
- Şerefe karşı suçlar: yüzde 2,1'dir.[37]

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) 2011 verilerine göre bir yıl içinde güvenlik birimine gelen veya getirilen çocuk sayısı ve geliş/getiriliş nedenleri tablo 4'te görülebilir.[38]

Tablo 4: Güvenlik Birimine Gelen veya Getirilen Çocuk İstatistikleri Veri Tabanı

Geliş Nedeni	Çocuk Sayısı
Suça sürüklenme	84.916
Kabahat işleme	1.279
Terk	27
Evden kaçma	3.222
Buluntu	1.208
Kayıp	10.067
Mağdur	88.582
Madde kullanımı	418
Sokakta çalışma	1.712
Sokakta yaşama	24
Kanunsuz çalışma	16
Bilgisine başvurma	5.418
Okula gönderilmeme	1.129
Kurumdan kaçma	1.106
Diğer	4.916
Toplam	**204.040**

[37] TBMM, 2010.

[38] TÜİK, 2012b, http://tuikapp.tuik.gov.tr/cocuksucdagitimapp/cocuksuc.zul, erişim:8.8.2012.

Toplumsal yapıyı meşgul eden ve bir anlamda alarm veren bir diğer sorun alanı ise çocuklara yönelik işlenen cinsel suçlar veya kavramsal tanımlamayla çocuğa yönelik cinsel istismardır. 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanununun yürürlüğe girdiği 15 Temmuz 2005 tarihinden 15 Haziran 2010 tarihine kadar olan dönemde Jandarma Genel Komutanlığı sorumluluk bölgesinde meydana gelen 6.127 cinsel dokunulmazlığa karşı işlenen suçlardan 1.210 erkek, 5.469 kız olmak üzere toplam 6.679 çocuk mağdur olmuş, bu olaylarda 2.179 şüpheli yakalanarak adli makamlara teslim edilmiştir.

Çocuk istismarı nedeniyle Adli Tıp Kurumuna yapılan başvurular incelendiğinde ise ortaya çıkan görünüm aşağıdaki tabloda görülmektedir.

Tablo 5: Çocuk İstismarı Nedeniyle Adli Tıp Kurumuna Yapılan Başvurular

Yıl	Vaka Sayısı
2005 (son altı ay)	750
2006	1.864
2007	1.690
2008	3.640
2009	2.207
2010 (25.02.2010 itibarıyla)	5.317

Kuruma intikal eden vaka sayısı 2005 yılının son 6 ayında 750 iken, 2006 yılında 1.864, 2007 yılında 1.690, 2008 yılında 3.640 ve 2009 yılında 2.207 olarak bildirilmiştir. 25.02.2010 tarihi itibarıyla 5.317 vakaya muayene için randevu verilmiştir. Adli Tıp Kurumuna başvuru sayısındaki bu artışı yalnızca çocuk istismarının artışı şeklinde yorumlamak yerine son yıllarda gerek toplumsal gerek profesyonel alanda çocuk istismarı konusundaki farkındalığın artışı ile de ilişkilendirmek doğru olacaktır.[39]

Madde kullanımı ise, net sayısal veriler olmamasına karşın, giderek yaygınlaştığı anlaşılan bir diğer sorun alanıdır. Türkiye'nin uyuşturucu maddeler için bir transit geçiş ülkesi olduğu gerek ulusal gerekse uluslararası kaynaklarda belirtilmektedir. Mevcut veriler, özellikle sokakta yaşayan çocuklar ile suça sürüklenen çocukların risk altında olduğunu gösterse de madde kullanımı sorunu bugün çocuk nüfusunun önemli bir bölümünü etkileyen ulusal bir sorun olarak görülmelidir. Resmi istatistikler, AB üyesi ülkelerle karşılaştırıldığında, Türkiye'de madde kullanımı oranlarının önemli ölçüde düşük olduğunu göstermektedir. Türkiye Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi (TUBİM) raporlarına göre, TÜİK tarafından seçilen 60 ildeki 261 okulda (130 resmî, 131 özel) öğrenim gören 26.009 öğrenciyle yapılan bir çalışmada sigara kullanımına devam ettiğini belirten öğrenci oranı yüzde 15,6; son bir ayda en az bir defa alkollü içki kullandığını belirten öğrenci oranı ise yüzde 16,5'tir. Bu oranlar kız-erkek ortalaması olup

[39] TBMM, 2010.

erkeklerin oranları kız öğrencilere göre yaklaşık üç kat daha yüksektir. Rapora göre son üç ay içinde uyuşturucu/uyarıcı madde kullanan öğrencilerin oranı ise yüzde 2,9'dur.[40]

SHÇEK (Mülga) 2010-2014 Stratejik Plan Raporu'na göre ise gecekondu bölgelerindeki hanelerde yaşayan ve çocuklarının kötü alışkanlıkları olduğunu belirten ailelerde, bu oran sigara için yüzde 20,2, alkol için yüzde 3,8 ve uyuşturucu/uçucu maddeler için de yüzde 1,3 olarak belirtilmektedir.

Cinsel suçları da içerecek biçimde çocuklarla ilgili giderek yaygınlaşan bir diğer sorun ise şiddettir. Türkiye'de çocukların şiddete maruz kalma oranlarına ilişkin sağlıklı veriler olmasa da çocukların şiddetle, bir disiplin aracı olarak da ve yaşamlarının neredeyse her alanında karşılaşma riskleri son derece fazladır. Bu durum açıkçası çocukların, özellikle kız çocuklarının yaşama, hayatta kalma ve kendini geliştirme haklarını kullanmalarına engel olmaktadır. Namus cinayetleri ve intihara zorlama sıklıkla görülen iki örnektir. Çocukları belirli tür şiddetten koruyan yasa hükümleri mevcuttur ve Anayasa'nın 41. maddesi devleti her türlü istismara ve şiddete karşı çocukları koruyucu tedbirleri almakla yükümlü kılmıştır. Ne var ki, Avrupa Konseyi standartlarına göre Türkiye'de çocuğa karşı şiddet evde, okullarda ve bakım yerlerinde açıkça yasaklanmamıştır".[41] Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi de "kadına ve çocuğa karşı yaygın şiddetten rahatsız olduğunu belirtmiştir. Komite, düzenli olarak veri toplanması ve bu veriler doğrultusunda önlem alınması gerektiğini" ifade etmektedir.[42]

2.2.3. Uluslararası Yükümlülükler ve Taahhütler[43]

Tüm devletlerin olduğu gibi Türkiye'nin de imzalayıp onayladığı tüm uluslararası sözleşmeleri iyi niyetle yorumlama, uygulama ve icra etme yükümlülüğü vardır.[44] Bu yasal bir yükümlülüktür ve hem anlaşmayı imzalayıp onaylamış ülkenin yasal sınırları içindeki tüm insanlara yönelik hem de anlaşmanın tarafı olan, yani anlaşmayı imzalayıp onaylamış olan diğer ülkelere ve uluslararası topluma karşı yasal yükümlülükleri içermektedir. Bu bölümde uluslararası hukuk bağlamında Türkiye'nin çocuk hakları yükümlükleri kısa açıklamalarla sıralanacaktır.

Çocukları ilgilendiren insan hakları sözleşmelerinde üç temel yükümlülük söz konusudur:

1. Çocukların insan haklarına saygı:

1.1. Kamu yönetimi sistemi içindeki kurumlarının verdikleri hizmetlerde çocuğun hakkının gerçekleşmesini zorlaştırmama, engellememe

[40] TUBİM, http://www.tubim.gov.tr/Dosyalar/istatistik/genc_nufus.pdf, erişim: 26.8.2012.

[41] Çocuk Hakları Raporlama Girişimi, 2011.

[42] Birleşmiş Çocuk Hakları Komitesi (UNCRC), 2012.

[43] Bu bölüm Uluslararası Çocuk Merkezi adına Adem Arkadaş-Thibert tarafından hazırlanmıştır.

[44] Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi, 1969.

1.2. Zorlaştırma/engelleme olduğunda bireysel başvuru/şikâyet/hesap verebilirlik mekanizmalarıyla bu konuda adaletin yerini bulması için gerekli adalet mekanizmalarının işlemesi

1.3. Tüm çocukların hakkına ayrım yapmadan saygı gösterme

1.4. Tüm çocukların tek tek yüksek yararını gözetme

1.5. Tüm çocukların devlet politika ve yasa yapım süreçleri de dâhil tüm kamu yönetimi süreçlerinde görüşlerinin alınması ve bu görüşlere uygulamada yer verilmesi

1.6. Çocuklara insan hakları ile ilgili yeterli, zamanında ve değişik çocuk gruplarının anlayabileceği düzeyde (gelişim düzeyi, engellilik durumu, dil) bilgi sağlanması

2. Çocuğun insan haklarını koruma:

2.1. Kamu yönetimi sistemi içindeki kurumların çocuğun insan haklarının başkaları tarafından ihlal edilmesini engelleme, engellenemediği durumlarda gerekli onarıcı, düzeltici adalet mekanizmaları ile çocuğun hakkından faydalanmasını sağlaması

2.2. Kamu yönetimi sistemi içinde olmayan özel ve tüzel yapıların verdikleri hizmetlerde çocuğun hakkını korumak için gerekli mekanizmaları kurmasını sağlama ve denetleme, hak ihlali olduğu durumlarda adalet mekanizmalarını çalıştırıp en kısa zamanda çocuğun yüksek yararını koruyacak ve çocuğun görüşlerini alacak şekilde uygulaması

3. Çocuğun insan haklarının uygulanması için gerekli ortamı yaratma:

3.1. Yasaları uluslararası çocuk ve insan hakları anlaşmalarına, anlaşmalar çerçevesinde oluşmuş mahkeme ve komitelerin kararlarına uyumlu hale getirme

3.2. Uluslararası anlaşmaları, bu anlaşmalarda yer alan hakları, ulusal yasalardaki uygulama önlemlerini içeren bilgiyi tüm çocuklara, çocuklarla çalışan tüm profesyonellere, çocuklara bakmakla sorumlu olan aile bireylerine ya da kurum çalışanlarına sunması

3.3. Çocukların haklarını temel alan hizmet standartları, standartları izleme ve standartlara uyulmadığı takdirde onarıcı adalet mekanizmalarının oluşturulması

3.4. Uluslararası yasaların, ulusal yasalarla birlikte adalet sistem ve mekanizmaları (kolluk gücü, savcılar, hakimler, avukatlar) tarafından uygulanmasının sağlanması

3.5. Çocuğun haklarını etkileyen sosyal ve çevresel belirleyicilerin iyileşmesi için önlemler alınması (insanlık onuruna yaraşır barınak, sağlıklı içme suyu, yeterli beslenme, eğitim, sağlık hizmetleri, hizmetlere erişim vb.)

Çocuk hakları açısından öncelikli sözleşmeler aşağıda verilmiştir.[45]

1. BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, Sözleşmeye ek Çocuk Satışı Fuhuşu ve Pornografisi İhtiyari Protokolü, Silahlı Çatılmalara Çocukların Dahil Olması İhtiyari Pro-

[45] Türkiye'nin çocukların insan haklarına dair yasal yükümlülüklerini içeren tüm sözleşmeler bu listede bulunmamaktadır.

tokolü ile BM Çocuk Hakları Komitesi'nin Genel Yorumları ve Türkiye Sonuç Gözlemleri

2. Avrupa Konseyi Çocukların Cinsel Sömürü ve Suiistimalden Korunmasına Dair Sözleşme

3. Kadına Karşı ve Ev İçi Şiddetle Mücadele ve Önleme Avrupa Sözleşmesi

4. BM Sınıraşan Örgütlü Suçlara Karşı Sözleşmeye Ek İnsan Ticaretinin, Özellikle Kadın ve Çocuk Ticaretinin Önlenmesine, Durdurulmasına ve Cezalandırılmasına İlişkin Protokol

5. Çocukların Korunması ve Ülkelerarası Evlat Edinme Konusunda İşbirliğine Dair Lahey Sözleşmesi

6. Uluslararası Çocuk Kaçırmanın Hukuki Veçhelerine Dair Lahey Sözleşmesi

7. Çocuk Haklarının Kullanılmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi

8. Çocukların Velayetine İlişkin Kararların Tanınması ve Tenfizi ile Çocukların Velayetinin Yeniden Tesisine İlişkin Avrupa Sözleşmesi

9. ILO'nun 182 numaralı En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Eylem Sözleşmesi ile 15, 58, 77, 115, 123, 127, 138, 457 numaralı diğer sözleşmeleri

10. BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi, BM Ekonomik Sosyal Kültürel Haklar Komitesi Genel Yorumları, BM Ekonomik Sosyal Kültürel Haklar Komitesi Sonuç Gözlemleri

11. BM Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi; BM Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Komitesi Genel Tavsiyeleri ve Türkiye Sonuç Gözlemleri ve Kararları

12. BM Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi, BM İnsan Hakları Komitesi Genel Yorumları, BM İnsan Hakları Komitesi Sonuç Gözlemleri ve Kararları

13. BM İşkenceye ve Diğer Zalimane, Gayriinsanî veya Küçültücü Muamele ve Cezaya Karşı Sözleşme, İşkenceyi Önleme Komitesi Genel Yorumları ve Sonuç Gözlemleri

14. BM Engelli Hakları Sözleşmesi

15. BM Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına ilişkin Uluslararası Sözleşme

16. BM Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Cenevre Sözleşmesi

17. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve tüm protokolleri; Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararları

18. Avrupa Konseyi'nin İşkencenin ve Gayriinsanî ya da Küçültücü Ceza veya Muamelenin Önlenmesine Dair Avrupa Sözleşmesi; Avrupa İşkenceyi Önleme Komitesi'nin Kararları

19. Avrupa Sosyal Şartı ve Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı; Avrupa Sosyal Komitesi'nin Kararları

Anlaşmaların dışında ülkelerin siyasi olarak parçası oldukları uluslararası yapıların verdiği kararları uygulama yükümlülükleri de bulunmaktadır. Ancak bunlar yasal bir yükümlülük oluşturmamaktadır. Aşağıdaki liste bunlara örnek teşkil eder:

1. Avrupa Konseyi Bakanlar Kurulu Tavsiye Kararları

2. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı Kararları

3. Birleşmiş Milletler Binyıl Zirvesi Bildirgesi

4. BM Çocuk Ceza Adaleti Sisteminin Uygulanması Hakkında Asgari Standart Kurallar (Pekin Kuralları)

5. BM Özgürlüğünden Yoksun Bırakılmış Çocukların Korunmasına İlişkin Kurallar (Havana Kuralları)

6. BM Suçun Çocuk Mağdurları ve Tanıkları İçin Adalet Kılavuzu

7. Çocuk Suçluluğunun Önlenmesine İlişkin Birleşmiş Milletler Yönlendirici İlkeleri (Riyad İlkeleri)

8. Avrupa Konseyi Çocukların Şiddete Karşı Korunmasına İlişkin Bütünsel Ulusal Stratejilere Dair Politika Rehberi

3. DÜNYADA VE TÜRKİYEDEKİ GELİŞME EĞİLİMLERİ, POLİTİKA DEĞİŞİMLERİ

3.1. Dünyadaki Gelişme Eğilimleri

Gelişimsel ve toplumsal olgu olarak çocukluğa bakıldığında, iki temel yönelimin izleri görülmektedir. Bunlardan ilki, insan yaşamında çocukluğun giderek bağımsızlaşan ve genişleyen bir süreç halini alması olarak özetlenebilir. İkinci eğilim ise giderek artan toplumsal eşitsizliklerin çocukluğu dahası ulusal ve küresel düzeyde toplumsal adaleti tehdit etmesidir. İlk eğilim kapsamında; çocukluğun kendine özgü karakteristikleri gündelik yaşamda, ekonomide, ailede ve hukuki ilişkilerde belirginleşmektedir. Çocuklar geçmişin aksine eşit ve özgür bireyler olma yönünde hızla yol almaktadır. Böylece yaşamın her alanında çocukların ve çocukluğun görünürlüğü artacaktır. "20. yüzyılın egemen çocuk paradigması, aşağıdaki üç temel varsayıma dayandırılmaktadır[46]: Çocuklar, yetişkinlerden farklıdır; çocukların yetişkinliğe hazırlanması ve yetiştirilmesi gerekir; çocukların yetiştirilmesi sorumluluğu yetişkinlere aittir".[47] Böylece paradigmanın odağını 'çocukların hak sahibi bireyler olduğu' varsayımı oluşturmaktadır.

Çağdaş çocukluk anlayışının en önemli sonucu Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'dir. 20 Kasım 1989 tarihinde Birleşmiş Milletler tarafından onaylanan Sözleşme çocukluğu salt sosyo-kültürel bir alan olmaktan çıkararak uluslararası düzeyde tanımlanmış bir hukuk çerçevesi oluşturmuştur. "Sözleşme, çocuklara karşı ayrımcılığın önlenmesine, çocukların ilgilerine, çocukların gelişimsel ve yaşamsal haklarına, kimlik haklarına, milliyet haklarına ve yasadışı müdahale olmaksızın aile ilişkilerini sürdürme haklarına ilişkin maddelerden oluşmaktadır. Haklar üç ana alanda toplanmıştır; Temel Haklar, Koruyucu Haklar, Kişisel Haklar.[48]Sözleşmenin çocuk haklarının uygulanması ve yaygınlaştırılması için sunduğu vizyonun önemli bileşenlerinden birisi de çocuklar konusunda aile ve devletin birbirini bütünleyen sorumluluğunu vurgulamasıdır. Hatta ailenin çocuğa karşı sorumluluğunu yerine getirememesi durumunda devletin müdahale etme gereği, erki ve sorumluluğunun altını çizmesidir. Böylece çocuk bakımı ve yetiştirilmesi özel alanın konusu olmaktan çıkmakta ve kamusal alana taşınmaktadır.

Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin temel ilkeleri şu şekildedir:

Çocuğun Yaşaması ve Gelişmesi İlkesi: Yaşamak, her çocuğun temel hakkıdır ve herkesin ilk görevi çocukların yaşamını korumaktır. BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, yaşama hakkının gerçekleştirilmesinin yanı sıra, çocuğun hayatta kalması ve gelişmesi için "mümkün olan azami çabanın gösterilmesini" devletlerin sorumluluğu olarak görür. "Gelişme" kavramı, yalnızca çocuğun yetişkinlik dönemine hazırlanmasıyla ilgili değildir. Bu aynı zamanda çocukluk dönemi için de geçerlidir, yani çocuğun içinde bulunduğu dönemin en elverişli koşullarda oluşturulması anlamına gelir. Sözleşmeye göre

[46] Tan, 1993, akt: Öntaş, 2006: 51.

[47] Burada yetiştirme çocukları ıslah etme anlamında değil, çocukların çocukluklarını yaşamaları ve kendilerini gerçekleştirebilmeleri konusunda olanakların onlara yetişkinlerce sunulması anlamında anlaşılmalıdır.

[48] Brieland, Fallon, Korr 1994: 132, akt: Acar ve Çamur Duyan, 2012.

devletler, çocuğun bedensel, zihinsel, ruhsal, ahlâksal, psikolojik ve toplumsal gelişimini, insanın saygınlığı ile uyumlu biçimde gözetmeli ve çocuğun toplumda özgür bir birey olarak yaşamını sürdürmesi için gerekli önlemleri almalıdırlar.

Çocuğun Yüksek Yararı İlkesi: Çocukları ilgilendiren bütün eylemlerde, öncelikle çocuğun yararının gözetilmesi gerekir. Çünkü toplumun savunmasız bir grubu olan çocuklar, kendi haklarını arayamazlar. Devletler, gönüllü sektör, toplum kurumları, aileler, bakım hizmetleri verenler bu haklara saygı gösterme, ihlâl etmeme ve daha da ileriye götürüp, güçlendirme sorumluluğuna sahiptirler.

"Çocuğun yüksek yararı ilkesi, çocuk merkezli bir bakış açısını destekler ve çocuğun birbiriyle ilişkili hak ve ihtiyaçlarına dikkat çeker. Dolayısıyla, çocuğa sağlanan korumaya yönelik kanunların, politikaların ve uygulamaların değerlendirilmesinde, çocuğun yüksek yararının göz önünde tutulması ve çocuklara yönelik temel hizmetlerin ekonomik reform ve tasarruf dönemleri de dâhil olmak üzere, her zaman korunması ve bu hizmetlere öncelik verilmesi gözetilmelidir. Koruma, en genel anlamıyla bir bireyin yaşamını olumsuz bir biçimde etkileyecek olası bir tehlikeyle karşı karşıya kalmasını engellemek için alınan önlemleri ve savunuculuk çalışmalarını ifade etmektedir. Önlemler ve savunuculuk çalışmaları, bireyin hak ettiği yaşamı sürdürmesi açısından vazgeçilmez niteliktedir. Dolayısıyla, çocuğun yüksek yararı ilkesi, çocuğun herhangi bir alanda ve herhangi bir tehlikeyle karşı karşıya kalmasının engellenmesini gerektirir".[49]

Çocuğun Katılımı İlkesi: "Kamu yaşamında yer almak", "kamu yaşamının bir parçası olmak" şeklinde tanımlanan katılım; bireylerin karar süreçlerinde ve etkinliklerde yer alması, bu süreçlerde "etkili" olması, karar mekanizmalarına, uygulama ve değerlendirme süreçlerine "etkin" müdahalelerde bulunması anlamına da gelir.

Ayrım Gözetmeme İlkesi: Çocuk hakları, istisnasız bir şekilde tüm çocuklar için geçerlidir. Çocuğun fiziksel özelliklerinin, inancının, ana dilinin, cinsiyetinin ya da başka bir özelliğinin hiçbir rolü yoktur. Sözleşmeye taraf olan devletler, hiçbir ayrım yapmaksızın kendi egemenlik alanlarındaki bütün çocukların sözleşmede yer alan haklarını tanır ve taahhüt eder".[50]

Modern çocukluk paradigması, çocuğu hak sahibi birey olarak görür. Çocuk nesne değil, öznedir ve ne ailenin ne toplumun ne de devletin malıdır. Çocukluk farklı bir toplumsal kategoridir. Bu bağımsızlık, çocukluğun yetişkin dünyasından ve o dünyaya ait değerlerden ayrılmasını beraberinde getirmiştir. Böylece çocukluk kendi değerleri olan bir toplumsal süreç haline dönüşmektedir. Baskın çocukluk anlayışı, çocukların korunması sorumluluğunu yetişkinlere vermektedir. Bu sorumluluk, makro çerçevede, aileler ve devlet tarafından paylaşılmaktadır. Dolayısıyla Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin getirdiği en önemli yenilik, çocuklar üzerinde sorumluluğun kamusal alana taşınması olmuştur.

[49] Gündem Çocuk Derneği, 2009.

[50] Gündem Çocuk Derneği, 2009.

Açıkça görüldüğü gibi çocukluk dönemine bütünsel bir bakış oluşturulmakta ve ayrı bir toplumsal sınıf olarak çocukluk döneminin en iyi koşullarda oluşturulması hedeflenmektedir. Sözleşmeye taraf devletler, çocukların gelişimlerini -kavramın en geniş anlamıyla- desteklemek için her türlü önlemi -burada ihtiyaç ve gelişimsel süreçlere odaklanmak gerekir- önlemi almakla yükümlüdür. Bu ne anlama gelmektedir? Burada temel bir sosyal politika tercihinin zorunlu olduğu açıktır. Sözleşme'nin ortaya koyduğu bakış, çocuklara yönelik hizmetlerin ihtiyaç temelli bir politika oluşturulması gerekliliğine işaret etmektedir.

Bir biyo-psiko-sosyal gelişim evresi olarak çocukluk olgusu incelendiğinde küresel düzeyde giderek artan toplumsal eşitsizliklerin ulusal ve küresel düzeyde toplumsal adaleti ve çocukluğu tehdit ettiği görülmektedir.

Çocuklara yönelik politikaların kapsamı ve yapısı toplumsal yapının orta ve uzun vadede nasıl şekillenmesi gerektiği üzerine yapılan tartışmalar ile doğrudan ilişkili olup çocuk refah politikası da tüm sosyal politikalar gibi betimleyici olduğu kadar belirleyicidir. Bütün toplumlar geleceklerine ilişkin öngörülerde bulunurlar, bu durum tüm açık sistemlerin ortak özelliğidir, toplumlar gibi açık sistemler de kendilerini koruma ve geliştirme içgüdüsüne sahiptirler. Gelecek planlarının bir bölümü somut göstergelerden oluşmaktadır. Kişi başına düşen ulusal gelir, üretim miktarı, yatırımların miktarı gibi. Bütün planların birey ve toplumun refah düzeyinin artırılması için yapıldığı açıktır. Bu durumda sadece makroekonomik göstergelerdeki iyileşme toplum refahını sağlamak için yeterli midir? Modernizmin bu noktadaki önemli yanılgılarından birisi ekonomik göstergelerdeki iyileşmenin olağan biçimde sosyal yapıyı da geliştireceği varsayımını öne sürmesidir. Ekonomik refahın toplumsal yapı üzerinde olumlu etki yaratacağı net olmakla birlikte, toplumsal yapıyı olağan biçimde dönüştürmediği ise açıktır. Türkiye'nin mevcut koşulları bu durumun en güzel kanıtıdır. Türkiye Uluslararası Para Fonu verilerine göre dünyanın en büyük yirmi ekonomisi arasında yer alırken 2011 verilerine göre UNDP tarafından hazırlanan İnsani Gelişmişlik Endeksi'nde 92. sıradadır. Dolayısıyla, refah düzeyini yükseltmek için çağdaş çocuk refahı paradigmasının dayandığı devlet yapısına ve insan hakları anlayışına odaklanmak gerekmektedir.

3.2. Türkiye'deki Dinamikler ve Dünyadaki Eğilimlerin Muhtemel Yansımaları

• Temel dönüşüm öğeleri

Türkiye'de süregelen hızlı toplumsal değişim çocuklarla ilgili mevzuat ve uygulamalarda da göze çarpmaktadır. 1994'te Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin onaylanması ile başlayan ve 2000'li yıllarda hız kazanan değişim sürecinde, çocuklarla ilişkili mevzuat ve uygulamalarda önemli ilerlemeler yaşanmıştır. Mevzuatın güçlendirildiği, örgütlenmede değişiklikler yapıldığı ve çocuk koruma uygulamalarında kalite standartlarının geliştirilmesine yönelik çalışmaların bir bölümü yapısal dönüşüm sağlaması bakımından öne çıkmaktadır.

Türkiye'de çocuğa yönelik hizmetlerin kurgulanmasında yaşanan en önemli dönüşüm 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanununun 2005 yılında kabul edilmesidir. Çocuk Koruma Kanunu kullandığı paradigma ve kapsamı açısından önemli bir dönemeç olarak tanımlanabilir. 'Muhtaçlık' kavramı yerine çağdaş çocukluk paradigması ile uyumlu olarak 'korunma ihtiyacı içinde olan çocuk' kavramını kullanan Kanunda çocuk hakları anlayışına atıfta bulunulması dikkat çekicidir. Kanun kapsadığı yaş sınırı ile de uluslararası standartlarla uyumludur. Kanunun en önemli katkısı ise önemli bir paradigma değişikliği ile suça sürüklenen çocukları da çocuk koruma paradigmasının kapsamına almasıdır. Böylece Türkiye'de çocuk koruma tarihinde ilk kez suça sürüklenen çocuklar, salt ceza-adalet sisteminin sorunu olarak görülmekten çıkmıştır.

1 Ekim 2008 tarihinde yürürlüğe giren 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu gereğince 18 yaşını doldurmamış çocuklara ücretsiz sağlık hizmeti sunulması da son yıllarda gerçekleştirilen önemli yapısal dönüşümlerden bir başkasıdır. Böylece çocukların sadece sağlık hizmetlerinden adaletli bir biçimde yararlanmasının önü açılmamış aynı zamanda çocukların yaşama ve gelişme haklarını kullanması yönünde büyük bir adım atılmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti Kalkınma Bakanlığı tarafından yürütülen Sosyal Destek Programı da (SODES) toplumsal eşitsizlikleri azaltmak ve dezavantajlı gruplara ulaşmak açısından son derece önemli bir araç haline gelmiştir. SODES kapsamındaki çalışmalar toplumsal hayata etkin şekilde katılmakta zorluklarla karşılaşan kesimler için yeni fırsatlar oluşturmakta ve bu kesimin kendine olan güvenini artırarak toplumsal yaşamın daha sağlıklı bir şekilde işlemesine yardımcı olmaktadır. SODES'in kapsadığı nüfus kesimleri ise, özellikle yoksulluk ve sosyal imkanlara erişimde sıkıntı yaşayan çocuklar, gençler, kadınlar, işsizler, yoksullar, göç etmişler ve kentlerin gecekondu bölgelerinde yaşayan bireyler ve gruplardır.

Bu bağlamda değerlendirilebilecek bir başka gelişme ise dezavantajlı aile ve çocuklara erişim açısından önemli olan ve SOYBİS olarak da bilinen Sosyal Yardım Bilgi Sistemidir. Sistemin amacı, sosyal yardımların sunumunda ihtiyaç duyulan muhtaçlık tespitinde ve sosyal yardımlardan mükerrer yararlanmanın engellenmesi çerçevesinde kurumlar arası veri paylaşımını sağlamaktır.

• Veri eksikliği

Çocuklara yönelik hizmetlerin planlanması ve uygulanmasında sıklıkla karşılaşılan bir sorun alan çocuklara ve ihtiyaçlarına özgü veri eksikliğinin giderilmesi konusunda yürütülen çalışmalar da sonuçlarını vermeye başlamıştır. TÜİK'in 2013 yılında çocuk istatistiklerine yönelik bir yayın çıkaracak olması çocuklar konusundaki veri açığını önemli ölçüde kapatacaktır. TÜİK'in çalışmasının yanında çocuklarla ilişkili bazı sorunlara ilişkin veri eksikliğinin giderilmesi yönünde süregelen çalışmalar da dikkat çekicidir. Kayıp çocuklarla ilgili veri tabanının 81 ilin çocuk şubelerini kapsayacak şekilde tutulması ve aynı anda tüm şubelerin erişimine açık olması, ulusal çocuk işçiliği araştırmasının TÜİK tarafından 2012 yılının son üç ayında tekrarlanması ve araştırma sonuçlarının 2013 yılın-

da açıklanacak olması, adli sicil istatistiklerinin toplanmasında yaşanan gelişmeler somut örneklerdendir. Ayrıca, Çocuk Koruma Kanunu'nun son dört yılda uygulanmasına ilişkin olarak da bir çalışma yapılmıştır. Tüm bu çalışmalar, Türkiye'nin çocuk fotoğrafını detaylıca yorumlamak ve kanıta dayalı, sağlıklı bir politika planlama süreci geliştirmek için ihtiyaç duyulan verilere erişimi olanaklı kılacaktır.

• Çocuk koruma-çocuk adalet sistemleri

Çocuk koruma sistemini yakından ilgilendiren bir diğer dönüşüm süreci ise Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının kurulması ile başlamıştır. 3.6.2011 tarih ve 633 sayılı KHK ile kurulan Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı genelde sosyal hizmetlerin özelde ise çocuk koruma sisteminin yeniden örgütlenmesinin önünü açmıştır. Kanun, 1970'lerden itibaren dile getirilen önemli bir eksikliği, sosyal hizmetler sisteminin parçalı görünümünü, giderme yönünde önemli bir adım olarak kabul edilebilir.[51] Bakanlığın kurulması ile birlikte koruyucu-önleyici hizmetlere yapılan vurgunun arttığını ve arz odaklı hizmet sunumuna yönelimin güçlendiğini görmek olanaklıdır. Temel olarak kurumsal sosyal refah yaklaşımına dayanan bu değişim, "Türkiye'de önleyici sosyal hizmetlerin geliştirilmesi ve risk-ihtiyaç analizi sistemine geçilmesini" amaçlamaktadır. Aile Sosyal Destek Projesi (ASDEP) ve 'sosyal hizmet merkezlerinin oluşturulması gibi çalışmalar bu söylemi güçlendirmektedir. Böylece, Çocuk Hakları Sözleşmesinde de vurgulanan kapsamda bir hizmet sürecinin ortaya çıkartılmasının ve önleyici çalışmaların ağırlığının artırılmasının orta vadede olanaklı olacağı düşünülmektedir. Böyle çocuk koruma sisteminin sadece çocuk yerine, "çevresi içinde çocuğa" odaklanması ve ailenin de müdahale odaklarından birisi olması beklenebilir.

Milli Eğitim Bakanlığının da okul devamsızlığı odağında temel riskleri saptama üzerine yürüttüğü çalışma ile bu alandaki boşluğun doldurulması yönünde ciddi adımlar attığı görülmektedir.

Çocuk koruma sisteminde gözlenen gelişmelerden bir diğeri ise alternatif bakım modellerinde yaşanan iyileştirmelerdir. Son yıllarda Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından gerçekleştirilen çalışmalar ile kurum bakımı hizmetinde önemli ölçüde iyileşme sağlanmış ve alternatif bakım hizmetlerinin geliştirilmesi yönündeki çalışmalar hız kazanmıştır. Örneğin, yeni sosyal yardım programları ile ekonomik yoksunluk temelli nedenlerle kurum bakımında kalan çocukların ailelerine dönmeleri sağlanmış, sevgi evleri projesi ile kışla tipi kurum bakımı hizmeti dönüştürülmeye başlanmış ve çocuk evleri hizmetinin yaygınlaşması ile kurum bakımına alternatif olacak aile temelli bir yapılanma ön plana çıkartılmıştır. 2014 yılı sonuna kadar kurum temelli toplu bakım modelinin tamamıyla ortadan kaldırılması hedeflenmektedir.

Öte yandan çocuklara yönelik alternatif bakım hizmetlerinde ihtisaslaşmanın başlamış olması da diğer bir gelişme olarak görülmektedir. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'na bağlı olarak hizmet veren ihmal ve istismar mağduru çocuklara yönelik "bakım

[51] Bu noktada il ve ilçelerde bulunan "Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları"nın Bakanlık bünyesine alınamaması sosyal hizmetler sisteminin bütünleştirilmesi sürecinin önemli bir eksikliği olarak görülebilir.

ve sosyal rehabilitasyon", suça sürüklenen çocuklara yönelik "koruma bakım ve rehabilitasyon" merkezleri bu yöndeki gelişmelerin en somut göstergesidir. Açılmaları yakın geçmişte görülen birçok sorunu ortadan kaldırmışsa da merkezlerin çocukların toplumsal işlevselliklerinin yeniden sağlanabilmesi için yeterli donanıma sahip olduklarını söylemek bu aşamada güçtür. Henüz yeni kurumsallaşmaya başlayan bu hizmet birimlerinin merkezlerin beklenen amaçlara ulaşması için kalifiye insan gücü, yeterli fiziksel donanım ve tretman programları ile donatılması önem taşımaktadır.

Olumlu gelişmelerden bir diğeri ise Çocuk Koruma Kanunu'nun öngördüğü koordinasyon mekanizmasının geliştirilmesi konusunda yaşanmıştır. Bilindiği gibi 2005 tarihli Çocuk Koruma Kanunu, çocuk koruma sisteminin doğası gereği, çok birimli bir koordinasyon üzerine yapılandırılmıştır. 2005 yılında yürürlüğe giren 5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanununa dayalı olarak çıkartılan ve 24.12.2006 tarih ve 26386 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren Çocuk Koruma Kanununa Göre Verilen Koruyucu ve Destekleyici Tedbir Kararlarının Uygulanması Hakkında Yönetmelik'in 20. maddesi Kanunun uygulanmasında karşılaşılan sorunların çözümlenmesini sağlamak üzere il koordinasyonlarının yapılmasını zorunlu kılmaktadır. Ancak Türkiye genelinde yapılan koordinasyonların istenilen düzeyde olmaması nedeniyle UNICEF'in teknik desteğinde Avrupa Birliği projesi olarak hazırlanan "Önce Çocuklar – Çocuk Koruma Mekanizmalarının İl Düzeyinde Modellenmesi" Projesi kapsamında Bursa ili uygulama için pilot il olarak seçilmiştir. Proje kapsamında Valilik bünyesinde 'Çocuk Hizmetleri Koordinasyon Merkezi' kurulmuş ve koruyucu önleyici çalışma hedefli Erken Uyarı Sistemi kapsamında çocuğa yönelik riskleri önceden fark edebilmek için nasıl bir sistemin geliştirilmesi gerektiği ve bunun gerçekleşebilmesi için asgari koşulların neler olduğunun anlaşılabilmesi amacıyla uygulamaya yönelik Ön Değerlendirme Ekibi oluşturulmuştur. 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanununun etkin bir şekilde uygulanması, çocuğa yönelik hizmetlerin koordinasyonun sağlanması ve il koordinasyon kuruluna alt yapı oluşturması amacıyla Valilik bünyesinde Valilik onayı ile 'Çocuk Koruma Kanunu Uygulama Komisyonu' kurulmuştur.[52]

Çocuk adalet sistemindeki önemli bir sorun alanını ortadan kaldırmak üzere oluşturulan çocuk izlem merkezleri de olumlu gelişmelerin başında yer almalıdır. 'Çocuk İzlem Merkezleri (ÇİM)'çocuk istismarının önlenmesi, istismara uğrayan çocuklara bilinçli ve etkin bir şekilde müdahale edilmesi ve çocukların ikincil örselenmesinin önlenmesi amacıyla Sağlık, Adalet, İçişleri, Milli Eğitim ve Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlıkları ile Adli Tıp Kurumu ve üniversitelerin ortak çalışması ile oluşturulmuş birimlerdir. İdari açıdan Sağlık Bakanlığına bağlı olarak hizmet veren merkezler ihmal ve/veya istismar mağduru çocuklara yönelik çalışmalar yapmaktadır. Bu merkezlerinin kurulmasına ilişkin 2012/20 sayılı Başbakanlık Genelgesi, 4 Ekim 2012 tarih ve 28431 sayılı Resmi Gazetede yayımlanmıştır.

Ayrıca mağdur çocuklara sunulan hizmetlerin iyileştirilmesi kapsamında adliyelerde teknik odalar oluşturulması düşünülmektedir. UNICEF'in teknik desteğinde ve Adalet

[52] Bursa Valiliği Çocuk Hizmetleri Koordinasyon Merkezi, 2012.

Bakanlığı tarafından yürütülen çalışma kapsamında Türkiye'de yaklaşık 190 teknik oda kurulması planlanmaktadır. Böylece, çocuğun adli işlemler sırasında olabildiğince az örselenmesi amaçlanmaktadır.

Suça sürüklenen çocukların kapalı kurumlara gönderilmesinin önlenmesi konusunda yapılan çalışmalardan birisi de "elektronik izleme" uygulamasının başlatılmasıdır. Böylece çocuğun ceza süresini kapalı ıslah kurumları yerine evinde geçirmesinin önü açılmıştır.

• Çocuk hakları izleme, yaygınlaştırma

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının kurulması ile birlikte Türkiye'de çocuk haklarının izlenmesi ve yaygınlaştırılması açısından yaşanan iki gelişme ise Ulusal Çocuk Hakları Stratejisi'nin hazırlanması ve Çocuk Hakları İzleme ve Değerlendirme Kurulu'nun işleyişi ile üye kompozisyonunun güncellenmesidir.

Çocuk haklarının korunması ve yaygınlaştırılması için Türkiye'de yapılması gereken çalışmaların temel hedeflerinin belirlendiği Çocuk Hakları Stratejisi ve Eylem Planı, Çocuk Hakları İzleme ve Değerlendirme Kurulunca görüşülmüştür. Birleşmiş Milletler ve Avrupa Konseyi tarafından tavsiye edilen standartlar doğrultusunda hazırlanan Eylem Planı, 2013-2016 yılları arasında yapılması gereken eylemleri kapsamaktadır. Strateji Belgesi ve eki Eylem Planının çalışmaları devam etmektedir.

4 Nisan 2012 (2012/9) tarihli Başbakanlık Genelgesi ile Çocuk Hakları İzleme ve Değerlendirme Kurulu'nun üyeleri güncellenmiştir. Kurul; Aile ve Sosyal Politikalar Bakanının veya gerektiğinde Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Müsteşarının başkanlığında; Adalet Bakanlığı, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Gençlik ve Spor Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Kalkınma Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı, Başbakanlık İnsan Hakları Başkanı, Diyanet İşleri Başkanlığı, Radyo ve Televizyon Üst Kurulu, Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu, Yükseköğretim Kurulu, Türkiye Barolar Birliğinden üst düzey temsilcilerin ve Çocuk Hizmetleri Genel Müdürü ve Çocuk Hakları Türkiye Çocuk Koordinatörleri ile Aile ve Sosyal Politikalar Bakanı tarafından belirlenecek çocuklarla ilgili faaliyet gösteren diğer kurumlardan ve sivil toplum kuruluşlarından yeterli sayıda temsilcinin katılımından oluşmaktadır. Kurula aynı zamanda bir kız bir erkek çocuk da katılım sağlamaktadır.

• Sağlıklı gelişim, yaşam boyu öğrenme ve katılım

Yaşam boyu öğrenmenin yaygınlaştırılması konusunda Çok Amaçlı Toplum Merkezlerinin (ÇATOM) kadınlara yönelik çalışmaları konusu ile aile danışma merkezlerinin ve toplum merkezlerinin çalışmaları büyük önem taşımaktadır. Özellikle toplum merkezlerinde dezavantajlı bölgelerde yaşayan birey ve ailelerle etkili çalışmalar yapılmakta, çocuk hakları ve çocukların yetiştirilmesi hususunda toplumun eğitimi konusunda çalışmalar yürütülmektedir. Ayrıca bu kapsamda sürdürülen Baba Destek Programı (BADEP) gibi programların da başarılı sonuçlar verdiği görülmektedir.

Benzer bir biçimde çocuklara sunulan hizmetlere toplumsal katılımının sağlanması amacıyla planlanan çalışmalar da dikkat çekicidir. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının çocuk hizmetleri alanında gönüllülük olgusunu geliştirmek üzere bir çalışma başlatması da önemli gelişmelerden birisi olarak değerlendirilmelidir.

Çocukların katılımı konusunda ise Gençlik ve Spor Bakanlığının iki çalışması öne çıkmaktadır. Bunlardan ilki, 14-29 yaş arasındaki çocuk ve gençlere yönelik çalışan STK'lara 5.000 ile 250.000 TL arasında proje desteği verilmesidir. Diğeri ise Gençlik ve Spor Bakanlığı tarafından düzenlenen bölgesel çalıştaylar aracılığıyla gençlerin seslerini duyurmalarının önünün açılmasıdır. Yine aynı Bakanlık tarafından gerçekleştirilen Seyyah Projesi kapsamında 78.000 gencin farklı coğrafya ve kültürleri tanıması sağlanmıştır. Gençlik ve Spor Bakanlığı tarafından sürdürülen "gençlik kampları" da özellikle dezavantajlı çocuk ve gençlerin toplumsal gelişimlerini destekleyen önemli araçlardan birisidir.

Kültür Bakanlığı tarafından yürütülen "çocuk dostu müze" uygulaması, oyuncak müzelerinin sayısının artması, çocukların sosyal ve kültürel gelişimlerinin desteklenmesi açısından önemli çalışmalar olarak göze çarpmaktadır.

Çocukların çevreye olan farkındalığını arttırmak, doğa bilinci aşılamak, organik tarımdan güvenli gıdaya birçok konuda farkındalık yaratan ve yaz tatillerini faydalı bir şekilde geçirmelerini sağlayan «Çocuk Tarım Kampları» Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı tarafından iki yıldır Ankara›da ve bazı illerde düzenlenmektedir. Kampların tüm illere yaygınlaştırılması planlanmaktadır.

Yine bu süreçte, yürürlüğe giren Aile Hekimliği uygulaması ile birlikte Sağlık Bakanlığı'nın doğum öncesinden başlayarak anne-çocuk sağlığını izleyebildiği bir sistem oluşturulmuştur. Henüz tüm illerde yaygınlaşmamasına karşın, yine Sağlık Bakanlığı bünyesinde kurulan Gençlik Danışma ve Sağlık Hizmet Merkezleri de ergen sağlığı üzerine farkındalık yaratmak üzere oluşturulmuş merkezlerdir. Toplum sağlığı alanında yaşanan gelişmelere bir diğer örnek ise son yıllarda anne sütü kullanımının artırılması yönündeki çalışmalarla ortaya çıkmıştır. Geçmiş yıllarda yüzde 20'lik bir oranla sınırlı olan anne sütü alan bebek oranı oluşturulan anne destek grupları, anne sütünün önemini konusunda yapılan bilgilendirme çalışmaları ve İl Özel İdareleri bünyesinde oluşturulan "Anne Sütünden Sorumlu" komisyonlar ile önemli ölçüde geliştirilmiştir. Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması (TNSA) 2008 verilerine göre "Emzirme Türkiye'de çok yaygındır; tüm çocukların yüzde 97'si bir süre emzirilmiştir. Destekleyici besleme çok küçük yaştaki çocuklar arasında giderek azalmaktadır. Yaşamlarının ilk iki ayında çocukların yüzde 69'u sadece anne sütü ile beslenmiştir. Bu değer TNSA-2003'te sadece yüzde 44'tür. Tüm çocuklar için ortanca emzirme süresi 16 aydır".[53]

[53] Hacettepe Nüfus Etütleri Enstitüsü, 2009.

4. PLAN DÖNEMİ PERSPEKTİFİ

4.1. Uzun Vadeli Hedefler

"Çocuğun yüksek yararının ve hak temelli yaklaşımın öncelikli olduğu, çocuğun katılımı temelinde çocuğun aktif özne ve eşit yurttaş olarak görüldüğü, geliştirici, önleyici ve koruyucu ortamların sürdürülebilir çevre ve kalkınma anlayışı çerçevesinde sağlandığı, hakkaniyete dayalı, eşitlikçi, eşitleyici, izlenen denetlenen ve ölçülebilen, toplumsal cinsiyete duyarlı, çocuğun yaşam kalitesi ve çocuğun iyilik haline odaklanan bütünsel bir ulusal çocuk politikasının oluşturularak hayata geçirilmesi" 10. Kalkınma Planı döneminin çocuklara yönelik vizyonu olarak belirlenmiştir.

4.2. Onuncu Plan Hedefleri

• Çocuk Hakları Strateji Belgesi ve Eylem Planı tarafların mutabakatı ve ortaklığında hayata geçirilmelidir.

• Yoksulluğun çocuklar üzerindeki etkisinin azaltılması yönünde eylem planları geliştirilmelidir.

• Çocukların yaşama, gelişme ve korunma hakları sağlanmalıdır.

• Çocuklara ayrılan kamu bütçesi ayrıştırılabilir ve şeffaf bir nitelikte olmalıdır.

• Her çocuk toplumsal kaynaklara ve hizmetlere erişim açısından eşit olanak ve koşullara sahip olmalıdır.

• Tüm çocuklar için koruyucu bir çevre oluşturmak temelinde çocuğa yönelik koruyucu/önleyici politika ve hizmetler geliştirilmelidir.

• Çocuğun iyi olma hali göstergeleri belirlenmeli ve düzenli olarak izlenmelidir.

• Çocuk hakları alanında izleme ve değerlendirme sistemi oluşturulmalıdır.

• Çocuklara ilişkin/bağımsız izleme mekanizmaları oluşturulmalıdır. Kamu denetçiliği ve İnsan Hakları Kurulu Başkanlığı kurumları bu alanda kullanılabilir.

• Çocukların karar alma mekanizmalarına katılımı güçlendirilmelidir.

• Sosyal hizmetler ve sosyal yardım uygulamaları eşgüdümlü ve birbirini destekleyici bir yaklaşımla yapılmalıdır.

• Çocuklara sunulan sosyal hizmetlerde çocuk ve ihtiyaç odaklı ihtisaslaşma sağlanmalıdır.

• Çocuk hizmetlerinde hizmet sunumu için minimum standartlar belirlenmelidir.

• Çocuk hizmetlerinin sunumunda kalitenin artırılması için insan gücü politikası oluşturulmalıdır.

• Çocuk hizmetlerin sunumunda mevcut insan gücünün niteliği (eğitim programları, ihtisaslaşmaya olanak veren yüksek lisans programları, hizmet içi programlar sertifika programları vb.) geliştirilmelidir.

• Yardımcı meslekler (psikoloji, PDR, sosyal hizmet gibi) için eğitim (ön-lisans-lisans) programlarının öğretim elemanlarının niteliği, müfredat gibi asgari kriterleri belirlenmelidir.

• Çocukla çalışan meslek elemanlarının (çocuk polisi, öğretmen, bakım elemanı, sosyal hizmet gibi) yetiştirilmesinde, eğitim programlarının içine çocuk hakları modülleri yerleştirilmelidir.

• Çocuk hizmetlerinde sivil toplum, üniversite, yerel yönetimler ve merkezi idare ortaklığı geliştirilmelidir.

• Çocuk hakları alanında izleme ve değerlendirme çalışmaları yapmak üzere üniversitelerde uygulama ve araştırma merkezleri kurulmalıdır.

• Çocuklarla çalışan sivil toplum kuruluşları ile kamu arasında ortak çalışmayı artırmaya yönelik mekanizmalar oluşturulmalıdır.

• Çocuk hizmetlerinde gönüllü katılım teşvik edilmeli, bu konuda gerekli alt yapı sağlanmalıdır.

• Çocuklara yönelik hizmet sunumunda ve hizmetlerden yararlanmada eşitsizlikler ortadan kaldırılmalıdır.

• Eğitim sistemi ve ortamları her çocuk için "ulaşılabilir", "uyarlanabilir", "kabul edilebilir", "mevcut olma" kriterleri çerçevesinde yapılandırılmalıdır.

• Okullaşma oranı kadar eğitimin içeriği ve eğitim ortamlarının niteliğinin geliştirilmesi hedefine odaklanılmalıdır.

• Erken çocukluk gelişimi, bakımı ve eğitimine yönelik uygulamaların kapsamı ve niteliği geliştirilmelidir.

• Okul öncesi eğitim alternatif modeller de uygulanarak daha da yaygınlaştırılmalı, erişilebilir ve parasız olmalıdır.

• Çocuklara sürdürülebilir çevre bilinci kazandırılmalıdır.

• Toplumsal cinsiyet eşitliğine/eşitsizliğine ilişkin farkındalık kazandırılmalıdır.

• Çocuğun kültürel gelişimini destekleyecek program ve hizmetler geliştirilmelidir. Bu kapsamda mevcut çocuk müzeleri, oyuncak müzeleri ile çocuk tiyatrolarının sayısının artırılmalı ve nitelikleri güçlendirilmelidir.

• Engelli çocukların toplumsal yaşama katılmaları önündeki engeller kaldırılmalıdır.

• Çocuk işçiliğinin en kötü biçimleri olarak belirlenen; sokakta, sanayide ağır ve tehlikeli işlerde ve aile işleri dışında mevsimlik, gezici, geçici tarım işlerinde çalışma biçimleri tamamen ortadan kaldırılmalıdır.

• Suça sürüklenen çocuklar için kapalı kurumlar en son seçenek olmalıdır.

• Suça sürüklenen çocukların örgün eğitim olanaklarından yararlanması sağlanmalıdır.

4.3. Hedeflere Dönük Temel Amaç ve Politikalar, Eylemler, Uygulama Stratejileri

4.3.1. Mevzuat Düzenlemeleri

• Kamu Denetçiliği (ombudsmanlık) Kanununun ilgili maddesi "…kadın ve çocuk hakları alanında görevlendirilmek üzere" şeklinde yayınlanmıştır. Çocukla ilgili olarak ayrıntılı görev tanımlamasının yapılması gerekmektedir.

• Çocuklara yönelik yapılan yayınların izlenmesi ve değerlendirilmesinde yetişkinler için de kullanılan mevzuat geçerli olup çocuklara yönelik yayınlarla ilgili özel bir mevzuat oluşturulmalıdır.

• Çocuk mahkemesi yargıçlarının terfi ve teftiş açısından değerlendirilmesinde çocuk yargılamasının doğası gereği farklı kriterler geliştirilmelidir. Çocuk mahkemelerinde yargılama sürelerinin kısaltılmasını sağlamaya yönelik gerekli tedbirler alınmalıdır.

• Çocuklara yönelik hizmetler için bağımsız izleme ve denetleme mekanizmalarının kurulması, yaptırım mekanizmasının oluşturulması gerekmektedir.

• Kamu görevlilerinin hizmet kusurları nedeniyle ortaya çıkan zararlardan kişisel olarak sorumlu tutulmaları gerekmektedir.

• İlgili kurumların kullanımına ve bilgi paylaşımına olanak sağlayan entegre çocuk bilgi ağı kurulmalıdır.

4.3.2. Kurumsal Düzenlemeler

• Çocuk koruma ve çocuk adalet sisteminde işleyişi iyileştirmek için ara kurumlar oluşturulmalıdır.

• Çocuklara yönelik hizmetler için bağımsız izleme ve denetleme mekanizmaları kurulmalı, yaptırım mekanizması oluşturulmalıdır.

5. SONUÇ, GENEL DEĞERLENDİRME VE ÖNERİLER

Ülkemiz çocuklarının fiziksel, ruhsal ve bilişsel gelişimlerinin sağlıklı olabilmesi için çocukların biyo-psiko-sosyal gelişimi, çocuklara yönelik risklerin önlemesi, çocuk koruma sistemi ve yoksulluğun çocuklar üzerindeki etkilerinin azaltılması çerçevesinde gerekli tedbirler alınarak ilgili hizmet ve uygulamalar hayata geçirilmelidir. Söz konusu alanlara yönelik öneriler aşağıda yer almaktadır.

5.1. Çocuğun Biyo-Psiko-Sosyal Gelişimi

Kamu politikalarının ve çocuklara sunulan hizmetlerin çocukların gelişim hakkı ve gereksinimleri temelinde planlanması gerekmektedir.

5.1.1. Sağlık

Çocuğun sağlıklı gelişimi için her türlü sağlık önlemi alınmalıdır.

• Çocuğun psiko sosyal gelişimi takip edilmeli ve mevcut sistemler iyileştirilmelidir.

• Ebeveyn izinleri (doğum izni, analık izni, babalık izni vb) çocuğun gelişimi ve ihtiyaçları temelinde yeniden düzenlenmelidir.

• Aile hekimliği sistemi içinde çocuğun sosyal gelişimiyle ilgili verilerin toplanması ve izlenmesiyle ilgili mekanizmalar güçlendirilmeli ve geliştirilmelidir.

5.1.2. Eğitim

Her çocuğa gelişimsel ihtiyaçlarına uygun olarak nitelikli eğitim hizmeti sunulmalıdır.

• Eğitim sistemi ve ortamları her çocuğun gelişimsel ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde yapılandırılmalıdır.

• Eğitimin içeriği geliştirilmelidir. Başarı ve sınava odaklanma yerine çocuğun gelişimi ve mutluluğunu merkeze alacak bir yapı oluşturulmalıdır.

• Eğitim ortamlarının niteliği çocuk dostu okul anlayışına uygun bir biçimde çocuğun sosyal, kültürel, sanatsal, sportif vb. etkinliklere katılımı temelinde iyileştirilmelidir.

• Eğitim kurumlarında devamsızlığın önlenmesine yönelik bireyselleştirilmiş müdahalelere imkân veren tedbir mekanizmaları kurulmalıdır.

• Okul öncesi eğitim, alternatif modeller de uygulanarak, daha da yaygınlaştırılmalı, tüm çocuklar için erişilebilir olmalıdır.

• Erken çocukluk gelişimi, bakımı ve eğitimine yönelik uygulamaların kapsamı ve niteliği geliştirilmelidir.

• Aile eğitimleri, çocukların gelişimsel dönemleri dikkate alınarak sistematik olarak yapılmalı ve yaygınlaştırılmalıdır.

• Aile eğitimleri konusunda yerel yönetimlerin de hizmet sunmaları yönünde tedbirler alınmalıdır.

• Öğretmen yetiştiren kurumların eğitim programlarında eğitim hukuku, çocuk hakları temelli programlama, çok kültürlülük, değerler eğitimi, acil afet ve ilkyardım vb. konular yer almalıdır.

• Çocuk hakları temelli hizmetlerin amacına uygun sunulabilmesi için eğitim çalışanlarına yetiştirme ve geliştirme programları uygulanmalıdır.

• Eğitim kurumları arasında öğrenci ve öğretmen değişim programları uygulanmalıdır.

5.1.3. Sosyo-Kültürel –Fiziksel Gelişim

Çocuğun sosyal, kültürel ve fiziksel gelişimine yönelik tüm tedbirler alınmalıdır.

• Çocuk dostu şehir kavramına uygun olarak yerleşim birimlerinde oyun sokakları, trafik eğitim parkları, çocuk müzeleri, oyuncak müzeleri, oyuncak kütüphaneleri, çocuk kütüphaneleri, çocuk tiyatrolarının sayısı ve niteliği artırılmalıdır.

• Çocuğa yönelik hizmet üreten tüm kurum ve kuruluşların web tabanlı uygulamaları çocukların gelişimine katkı verecek şekilde düzenlenmeli ve geliştirilmelidir.

• Çocuğa yönelik yayınların niteliği geliştirilmeli, sayıları artırılmalı ve bu yayınlar erişilebilir kılınmalıdır.

5.1.4. Katılım

Çocukların karar alma mekanizmalarına katılımı güçlendirilmelidir.

• Çocuğa yönelik hizmet üreten tüm kurumlarda karar alma süreçlerine çocukların katılımını sağlayıcı mekanizmalar kurulmalı, mevcutlar geliştirilmelidir.

• Çocuk katılımında farklılıklar (yaş, cinsiyet, engellilik, kır-kent vb.) dikkate alınmalıdır.

• İl düzeyinde çocuk hakları kurullarının işlerliği arttırılmalıdır.

5.2. Çocuklara Yönelik Risklerin Önlemesi

5.2.1. Çocuk İşçiliği

Öncelikle en kötü biçimleri olmak üzere çocuk işçiliği ortadan kaldırılmalıdır.

• "Çocuk İşçiliğinin Önlenmesinde Zamana Bağlı Politika ve Program Çerçevesi 2005-2015'in etkin olarak uygulanması sağlanmalı ve Program 2015 yılında güncellenmelidir.

• Mevsimlik gezici-geçici tarım işçisi ailelerin çocukları için eğitim ve kreş hizmetleri sürdürülebilir hale getirilmelidir.

• Çocuk işçiliğiyle mücadelede mevcut kurumsal yapılar güçlendirilmelidir.

• Çocuk İşçiliğinin Önlenmesinde Zamana Bağlı Politika ve Program Çerçevesine göre kurum ve kuruluşların ulusal ve yerel düzeyde sorumluluklarının yerine getirilmesi sağlanmalıdır.

• Ebeveyn işsizliğinin önlenmesi için Türkiye İş Kurumunun mesleki eğitim kursları daha iyi duyurulmalı, kadınların çalışma hayatına daha fazla dâhil olması sağlanmalıdır.

• Çalışan çocuklara sürdürülebilir hizmet götürülmesi için destek mekanizmaları kurulmalıdır.

• Çocuk işçiliğinin önlenmesi için etkili bir izleme sistemi kurulmalıdır.

• Kurumlar arası bilgi alışverişini olanaklı kılacak etkili bir çocuk işçiliği izleme sistemi kurulmalıdır.

• Çocuk iş gücü anketleri periyodik olarak tekrarlanmalıdır.

• Çocuk işçiliğiyle etkin mücadele için toplumsal bilinç ve farkındalık arttırılmalı, medya etkin olarak kullanılmalıdır.

• Öncelikle kamu çalışanları olmak üzere toplumun tüm unsurlarının çocuk işçiliği konusunda kapasite ve duyarlığının arttırılmasına yönelik çalışmalar yapılmalıdır.

• Yasal statüde çalışan çocukların çalışma koşulları iyileştirilmelidir.

• Çocukların ticari öğeler içeren kültürel sanatsal faaliyetlerde ve medyada yer almaları yasal açıdan düzenlenmelidir. Dizilerde ve reklam filmlerinde oynayan çocukların çalışma saatleri ve çalışmalarıyla ilgili standartlar belirlenmelidir.

• Çocukların kültürel ve sanatsal faaliyetlerle diziler ve reklam filmlerinde çalıştırılmasıyla ilgili olarak var olan yasal boşluklar çocuklar için azami koruma sağlanarak doldurulmalıdır. Mevzuat çalışması, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı ve RTÜK ve ilgili diğer kurumların ortak çalışması ile gerçekleştirilmelidir.

5.2.2. İhmal, İstismar ve Şiddet

Problemin çözümüne yönelik çalışmalar multidisipliner bir yaklaşım ve kurumlar arası işbirliği ile sıfır toleransla yapılmalıdır. Bu kapsamda;

• Konuyla ilgili mevzuat düzenlenmeli ve cezai yaptırımlar arttırılmalıdır.

• Çocuğun yardıma ihtiyaç duyduğu anda kolayca erişebileceği telefon ve internet hattı gibi mekanizmalar yaygınlaştırılmalıdır.

• 7/24 esasına göre hizmet verecek ALO Çocuk Hakları Danışma Merkezi kurulmalı ve aktif çalışması sağlanmalıdır.

• Konuyla ilgili tüm profesyonellerin (öğretmen, hekim, kolluk kuvvetleri, yargı mensupları, psikolog, sosyolog, sosyal çalışmacı ve din görevlileri gibi) periyodik olarak eğitim alarak konuya doğru yaklaşmaları sağlanmalıdır.

• Siber şiddetin önlenmesi için bir eylem programı hazırlanmalıdır.

• İstismar konusunda kamu, sivil toplum ve üniversite işbirliği ile;

- İstismara uğramış çocukların sağaltımı için mekanizmalar kurulmalıdır.

- Nüfus yoğunluğu dikkate alınarak belli bölgelerde konuyla ilgili uzmanların görev yaptığı rehabilitasyon merkezleri kurulmalıdır.

- Şiddeti normal gösteren toplumsal yargıların değişimi için çalışılmalıdır.

- Kamu spotları aracılığıyla şiddet türlerine ve istismara yönelik farkındalık ve bilgilendirme sağlanmalıdır.

- Kitle iletişim araçları kullanılarak şiddet ve istismarı normalleştiren toplumsal normların değişmesi amaçlanmalıdır.

- Veri güvenliği sağlanarak ilgili kurumların veri paylaşımı yapabileceği bir sistem kurulmalı, konuyla ilgili veri eksikliğinin giderilmesi ilgili kurumlarca düzenli araştırmalar yapılması/yaptırılması sağlanmalıdır.

• Toplumun ve çocuğun fiziksel şiddet ve cinsel istismar konusunda farkındalığı artırılmalıdır.

- Milli Eğitim müfredatına çocuğun istismar ve şiddetten olası korunma yollarına ilişkin dersler ve eğitimler konulmalıdır.

- Akran şiddetinin önlenmesi için arabuluculuk başta olmak üzere farklı mekanizmaların işlerliği sağlanmalıdır.

5.2.3. Sokakta yaşayan ve/veya çalıştırılan çocuklar

Sokakta yaşayan ve/veya çalıştırılan çocukların topluma kazandırılması kapsamında;

• Aile planlaması konusunda ailelerin bilinçlendirilmesi sağlanmalıdır.

• Çocuklara zorunlu eğitimin son yılında cinsel eğitim ve aile planlamasıyla ilgili eğitim verilmesi sağlanmalıdır.

• Çocukların zorunlu eğitim sistemi içinde kalmasını sağlamak için destek mekanizmaları geliştirilmelidir.

• Aile yapısının güçlendirilmesi yoluyla çocuğun aile yaşamından kopması engellenmelidir.

• Ebeveynlerin aile gelirini yükseltebileceği alternatif çalışma olanakları geliştirilmelidir.

• Kadının istihdam edilebilirliğinin sağlanması ve böylece aile ekonomisinin güçlenmesi için Türkiye İş Kurumu başta olmak üzere mesleki eğitim veren kurumların konuya odaklanması sağlanmalıdır.

• Yaşam boyu eğitim kapsamında ebeveynlerin aile yaşamı ve çocuk konusunda bilinçlendirilmesi sağlanmalıdır.

• Sokak çocuklarının topluma entegre olmalarının sağlanması ve rehabilitasyonu için çok aşamalı uzmanlık merkezleri oluşturulmalıdır.

• Yerel yönetim, sivil toplum kuruluşları ve üniversitelerle işbirliğine gidilerek sokak çocuklarına yönelik rehabilitasyon merkezlerinin sayısı artırılmalıdır.

• Kurumlar arası bilgi alışverişinde bulunabilmek amacıyla bir izleme sistemi kurulmalıdır.

• Konuyla ilgili veri eksikliğinin giderilmesi ilgili kurumlarca düzenli araştırmalar yapılması/yaptırılması sağlanmalıdır.

5.2.4. Suça Sürüklenen Çocuklar

• Yaşam boyu eğitim kapsamında ebeveynlerin aile yaşamı ve çocuk konusunda bilinçlendirilmesi sağlanmalıdır.

• Suça sürüklenen çocukların topluma entegre olmalarının sağlanması ve rehabilitasyonu için çok aşamalı uzmanlık merkezleri oluşturulmalıdır.

• Yerel yönetim, sivil toplum kuruluşları ve üniversitelerle işbirliğine gidilerek suça sürüklenmiş çocuklara yönelik rehabilitasyon merkezlerinin sayısı artırılmalıdır.

• Kurumlar arası bilgi alışverişinde bulunabilmek amacıyla bir izleme sistemi kurulmalıdır.

• Konuyla ilgili veri eksikliğinin giderilmesi ilgili kurumlarca düzenli araştırmalar yapılması/yaptırılması sağlanmalıdır.

• Suça sürüklenen çocukların, her durum ve koşulda adli süreç kapsamına alınmasının önlenmesi amacıyla uzlaşma mekanizmaları oluşturulmalıdır.

5.2.5. Madde Bağımlılığı

• Madde kullanımının zararlarıyla ilgili toplumun bilinçlendirilmesi sağlanmalıdır.

• Madde satışı ve kullanımına ilişkin haberlerin medyada paylaşılması engellenmelidir.

• Madde satışı ve kullanımına ilişkin cezalar artırılmalıdır.

• Madde bağımlılığının önlenmesi amacıyla rehabilitasyon merkezlerinin sayısı hızla arttırılmalıdır ve merkezlerde görev yapan personel hizmet içi eğitimler aracılığıyla bilgilendirilmelidir.

• Okul ve okul çevresi başta olmak üzere çocuklarla temas edenlerin kolluk kuvvetleri tarafından daha sıkı takip edilmesi sağlanmalıdır.

• Diziler başta olmak üzere görsel medyada madde kullanımına ilişkin sahnelerin yer alması engellenmelidir.

• Sigara kullanımının azaltılmasına yönelik yönetmelikler daha ciddi uygulanmalı ve yaptırımlar arttırılmalıdır.

• Anne babaların madde kullanımına ilişkin farkındalığı arttırılmalıdır.

• Çocuklara eroin satışı yapan satıcılar cinayete tam teşebbüs suçundan yargılanmalıdır.

• Madde bağımlılığının önlenmesi çalışmalarında merkezi, yerel yönetim üniversite ve sivil toplum işbirliği sağlanmalıdır.

• Madde bağımlılığı tedavisi veren kurum/kuruluşlar periyodik olarak denetlenmelidir ve bu kurumlarda çalışan personele yönelik düzenli hizmet içi eğitimler planlanmalıdır.

• Madde bağımlılığına ilişkin çalışmalar yapan kurumlar arasında kullanılmak üzere veri tabanları oluşturulmalıdır.

5.2.6. Engelli Çocuklar

Engelli çocuklar için hak temelli yaklaşım benimsenerek, toplumsal bilinç ve duyarlılık artırılmalıdır.

• Engelli çocukların okul öncesi eğitime ve örgün eğitime erişimleri artırılmalıdır.

• Gebelik öncesinde ve gebelikte, gerekli durumlarda hamileliği sonlandırma hizmetleri verilmelidir.

• Ev kazaları, iş kazaları ve trafik kazalarının önlenmesine ve sayılarının azaltılmasına yönelik bilgilendirme eğitimleri ve gerekli yasal düzenlemeler yapılmalıdır.

• Ana çocuk sağlığı hizmetlerinde tarama programları çeşitlendirilmelidir.

• Erken ve geç yaş gebeliklerinin etkileri konusunda toplumsal bilinç sağlanmalıdır.

• Engelli çocukların gündelik yaşama entegrasyonu sağlanmalı bu amaçla gündelik yaşamda karşılaştıkları zorluklar ortadan kaldırılmalıdır.

• Engelli çocukların gündelik yaşamda ve eğitim hayatında ayrımcılığa uğramaları önlenmelidir.

5.2.7. Erken Evlilikler

Erken evliliklerin önlenmesi üç aşamalı bir planlama içermelidir. Bunlar: Erken evliliklerin önlenmesi çalışmaları, erken gebeliklerin önlenmesi çalışmaları ve gebelik oluştu ise sağlık risklerinin ortadan kaldırılması çalışmalarıdır. Bu çalışmaları yürütmek için geliştirilecek stratejilerin dört bileşeni bulunmaktadır:

• Hukuki düzenlemeler: Bu konudaki yasal düzenlemeler stratejileri destekler biçimde yapılandırılmış olmalı, bunun yanı sıra sektörlerin çalışmalarına engel olacak ya da adölesanlar ile gençlerin yüksek yararı konusunda sektörler arasında çatışma yaratacak biçimde düzenlenmelidir.

• Eğitim bileşeni: Kız çocukların okullaşma oranı artırılmalıdır. Erken evliliklerin psiko-sosyal ve gelişimsel açıdan olumsuz etkileri ve sonuçları ile bu alandaki cezai müeyyideler toplumsal bilgi ve farkındalığın arttırılması için eğitim müfredatları içinde yer almalıdır.

• Sosyal hizmetler bileşeni: Erken evliliği ya da gebeliği ortaya çıkaran sosyo-kültürel riskler belirlenmelidir. Erken evlilik/gebelik oluştu ise ortaya çıkabilecek sorunların belirlenebilmesi ve önlenebilmesi için sosyal hizmetlerin kapsamı genişletilmelidir. Diyanet İşleri Başkanlığı ve STK'ların bu konuda aktif olarak toplumu bilgilendirmesi sağlanmalıdır.

• Sağlık bileşeni: Adölesan ve gençlerin hem üreme sağlığı konusunda bilgi ihtiyaçlarını doğru biçimde karşılayabilecek başvuru noktaları oluşturmak hem de erken gebeliklerde sağlık risklerini saptayarak onları yakın biçimde izlemek üzere mekanizmalar kurulmalıdır.

5.2.8. İnternet ve Bilgiye Erişim

İnternet ve bilgiye erişimde bilgi güvenliği sağlanmalıdır.

• Çocuklara yönelik yapılan yayınların izlenmesi ve değerlendirilmesinde çocuklara yönelik yayınlara ilişkin özel bir mevzuat oluşturulmalıdır.

• Toplumsal bilincin oluşması, yayın kalitesinin arttırılması ve topluma zarar veren yayınların denetlenebilmesi için bağımsız denetim kurulları oluşturulmalıdır.

• Topluma ve özellikle çocuklara zarar veren yayınların izlenmesi değerlendirilmesi ve gerektiğinde RTÜK'e taşınması için STK'ların etkin olmalarını teşvik edilecek yasal düzenlemeler yapılmalıdır.

• Çocukların internet ortamındaki risklerden korunmasını sağlayacak mekanizmaların kurulması ve etkinleştirilmesi gereklidir.

5.3. Yoksulluğun Çocuklar Üzerindeki Etkileri

Çocuğun yoksulluk nedeniyle, gelişimi için gerekli koşul, ortam ve hizmetlerden yararlanamaması ve haklarını kullanamaması, yapabilirliğini hayata geçirememesi kabul edilemez. Yoksul ve yoksun ortamlarda büyüyen çocuklar toplumsal kaynaklardan yeterince faydalanamamakta ve çeşitli risklerle karşı karşıya kalmaktadır. Bu bağlamda yoksulluğun çocuklar üzerindeki etkisinin azaltılması için aşağıdaki stratejiler uygulanmalıdır.

5.3.1. Bölge Tespiti ve Eşgüdüm

• Her kentte yoksulluğun ağırlıklı hissedildiği bölgeler tespit edilmeli ve bu bölgelerde yoksulluğun etkisini azaltmak üzere uygulanan program ve hizmetlere ayrılan ödenekler artırılmalıdır.

• Dezavantajlı bölgelerde bir haritalama çalışması aracılığıyla ihtiyaç analizi yapılması sağlanmalıdır.

• Dezavantajlı bölgelerde çocuk ve aileye yönelik hizmet sunan tüm kurum ve kuruluşların hizmetleri eşgüdümlü hale getirilmelidir. Ek hizmetler için koordineli çalışma pratiği oluşturulmalı ve Çocuk Koruma Kanununa dayalı il/ilçe koordinasyon kurullarının bu koordinasyonu sağlamada ana yürütücü olması sağlanmalıdır.

• Dezavantajlı bölgelerde istihdamın artırılması için var olan hizmet ve programlar arasında koordinasyon sağlanmalıdır.

• Dezavantajlı bölgelerde yeterli sayıda ve nitelikli, ücretsiz ve kolay erişilebilir kreş ve daha büyük yaş çocuklar için gündüz bakım evleri oluşturulmalıdır.

• Mesleki beceri kursları mevcut iş sahaları göz önünde bulundurularak açılmalı ve katılımı kolaylaştıracak koşullar bölge ve katılımcıların ihtiyaçları dikkate alınarak (kreş, çalışma saati gibi) geliştirilmelidir.

• Dezavantajlı bölgelerde gelişim potansiyelinin geliştirilmesi için kamu (Türkiye İş Kurumu, merkezi ve yerel idareler), özel sektör ve sivil toplum (odalar, dernekler gibi) işbirliği kurulmalı ve yeni iş olanakları oluşturulmalıdır.

• 15-18 yaş arasında bulunan, eğitim yaşamından kopmuş ancak istihdam edilememiş çocuk ve gençlere yönelik destek programları oluşturulmalıdır.

5.3.2. Sosyal Koruma

• Sosyal yardım hizmetleri bireyin saygınlığı ve onuru temelinde sunulmalıdır.

• Sosyal yardım hizmetleri sunulurken aile ve çocuğun ihtiyaçları göz önünde bulundurulmalı ve ilgili hizmetler arasında eşgüdüm sağlanmalıdır.

• Aile içinde çocuğu desteklemek amacıyla sunulan sosyal yardımların amaca uygun kullanılması sağlanmalıdır. Bu amaçla izleme ve değerlendirme mekanizmaları kurulmalıdır.

5.3.3. Gelişimi Destekleyecek Merkez ve Programlar

Yoksullukla mücadelede en etkili yatırım erken çocukluk gelişimi, bakımı ve eğitimidir. Bu nedenle, çocuk ve aileleri için aşağıdaki yapıların hayata geçmesi önerilmektedir:

• Erken dönem çocukluk gelişimi destekleme merkezi (0-3, 3-6 yaş):

- Kurulacak merkezlerde 0-3 yaş için sağlık hizmetleri ile sosyal hizmetlerin bütünleşik bir şekilde verilmesi sağlanmalıdır.

- Bu dönemde çocuk anne-baba ile birlikte ele alınarak, sağlıklı gelişimlerini destekleyecek programlar geliştirilmeli; ev ziyaret metodu ile erken çocukluk bakımı verme, sağlıklı ilişki kurma becerisini artıracak programlar sunulmalı, anne-baba eğitimleri özellikle 0-3 yaş ve 3-6 yaş gelişim özelliklerine göre düzenlenmelidir.

- Erken çocukluk dönemi için geliştirilecek programlar bilimsel ve çocuğun iyi olma hali hedeflenerek, kültürel özellikler çerçevesinde oluşturulmalıdır. Bu programların sağlıklı bir biçimde yaygınlaşabilmesi için eğitici eğitimlerinin içeriği, uygulamanın yapısı ve etki değerlendirme ölçütleri belirlenmiş olmalıdır.

- Merkezlerde 0-6 yaş arası çocuğu bulunan ve danışmanlık almak isteyen ailelere yönelik danışmanlık hizmetleri verilmelidir.

- 0-3 yaş çocukların devam ettiği okul öncesi kurumlarla eşgüdümlü bir çalışma yürütülmelidir (kreşte sorun yaşayan çocuk ve ailelerin bu merkeze yönlendirilmesi gibi).

- Erken dönem gelişimi açısından uzmanlaşmış meslek elemanlarının öncelikli olarak yetiştirilmesi gerekmektedir. Bu yaş diliminde özellikle yoksulluğun etkisini azaltma alanında bilgi ve birikime sahip uzmanların yetiştirilmesi için MEB, YÖK, deneyimli ve alanda uzmanlaşmış STK'lar ve meslek örgütlerinin işbirliği sağlanmalıdır.

• 3-6 yaş okul öncesi bakım ve eğitim merkezleri

- Mahalle düzeyinde yeterli sayıda ve kolay erişilebilir, ücretsiz, çocukların bilişsel, sosyal ve duygusal gelişimini destekleyecek okul öncesi eğitim merkezleri kurulmalıdır.

- Okul öncesi program ile erken dönem gelişimi destekleme merkezi eş güdümlü çalışmalı ve gerekli yönlendirmeler yapmalıdır.

• 6-18 yaş okul dışı destek merkezleri

- Mahallede yeterli sayıda, kolay erişilebilir, ücretsiz okul çağı çocuklarının okul saatleri dışında kendi gelişimlerini destekleyecek ve potansiyellerini keşfederek hayata geçirmelerini sağlayacak nitelikli programlar sunulmalıdır.

- Merkezlerde sunulacak programlar özellikle yoksulluk ve yoksunluktan kaynaklanan sorunlara odaklanmalıdır.

- Merkezler çocuk odaklı çalışmalı ve okul öncesi merkezler ve okullar aracılığıyla çocuklar ile ilgili sağlıklı bilgi alabilmelidir.

- Çocukların çocuk hakları açısından bilinçlendirilmeleri ve mevcut hak arama yollarını kullanabilir hale gelmeleri sağlanmalıdır.

• Gençlik merkezleri:

- Mahalle düzeyinde yeterli sayıda ve kolay erişilebilir, ücretsiz, gençlerin bilişsel, sosyal ve duygusal gelişimini destekleyecek merkezler kurulmalıdır.

5.4. Eşitsizliklerin Ortadan Kaldırılması

BM ÇHS'nin Ayrım Gözetmeme ve Eşitlik İlkesi tam olarak uygulanarak, tüm çocuklar, haklarının hayata geçmesini sağlayan tüm hizmetlerden, eşit şekilde yararlanmalıdır[54]. Mevcut durumda var olan fırsat eşitsizliklerini ortadan kaldırmak için;

• Çocuklara ilişkin göstergeler detaylı bir şekilde toplanarak, eşitsizlikler belirlenmeli, öncelikli düzeltilmesi gereken eşitsizlikler saptanmalıdır. Saptanan eşitsizlikleri gidermek için öncelikli yöntemler ivedilikle uygulamaya konmalı, uygulamalar sürdürülebilir olmalı, ölçülebilir ve takip edilebilir bir sistem içinde değerlendirilmelidir. Eşitsizliği ortadan kaldırmak için ilgili kurumların eşgüdümünde eylem planları oluşturulmalıdır. Çocukların tespit edilen farklı ihtiyaçları göz önünde bulundurularak planlanan eylemlerin hayata geçmesi için farklı düzeylerde (mevzuat, politikalar, hizmetler vb.) çözümler üretilmelidir.

• Gerekli yasal düzenlemeler, mevzuat değişiklikleri yapılmalıdır.

• Çocukların farklılıkları ve buna bağlı farklı ihtiyaçları göz önünde bulundurularak oluşturulacak hizmetlerin hayata geçmesi için yasal düzenlemelerin yanı sıra gerekli kapasitenin gelişimi (uzman yetiştirme, bütçe, gerekli programlar oluşturma gibi) sağlanmalıdır.

• Uygulamalar sırasındaki eşitsizlikler ya da eşitsizlik yaratan, ayrımcı uygulamalar denetlenmeli ve gerekli yaptırımlar sağlanmalıdır.

• Uygulamada karşılaşılan özel durumlar ve aksaklıklar için pratik çözümler üretilmeli, eğer üretilemiyorsa gerekli mevzuat değişikliği için çok hızlı bilgi akışı sağlanarak çözüm üretilmelidir.

---

[54] 1. Taraf Devletler, bu Sözleşmede yazılı olan hakları kendi yetkileri altında bulunan her çocuğa, kendilerinin, anne babalarının veya yasal vasilerinin sahip oldukları ırk, renk, cinsiyet, dil, siyasal ya da başka düşünceler, ulusal, etnik ve sosyal köken, mülkiyet, sakatlık, doğuş ve diğer statüler nedeniyle hiçbir ayrım gözetmeksizin tanır ve taahhüt ederler. 2. Taraf Devletler, çocuğun anne-babasının, yasal vasilerinin veya ailesinin öteki üyelerinin durumları, faaliyetleri, açıklanan düşünceleri veya inançları nedeniyle her türlü ayırıma veya cezaya tabi tutulmasına karşı etkili biçimde korunması için gerekli tüm uygun önlemi alırlar.

• Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin azaltılması ve önlenmesi yönünde çalışmalar güçlendirilmelidir.

• Engelli çocuklara yönelik mevcut eşitsizliklerin giderilmesi yönünde somut adımlar atılmalıdır.

• Toplumsal düzeyde tüm bu eşitsizliklerle mücadele için halkın, örgün ve yaygın eğitim yoluyla ve tüm medya kanalları aracıyla bilinçlenmesi sağlanmalı ve bu konuda talebin oluşturulması için çalışılmalar yapılmalıdır.

5.5. Çocuk Koruma Sistemi

• Çocukla ilgili ayrı bir ombudsmanlık olmalıdır. Kamu Denetçiliği Kanunu'nun ilgili maddesi "kadın ve çocuk hakları alanında görevlendirilmek üzere" şeklinde yayınlanmıştır. Ombudsmanlık sistemi içerisinde çocukla ilgili olarak ayrıntılı görev tanımlaması yapılmalıdır.

• Kamu Denetçiliği Kurumunun kapasitesi güçlendirilmelidir.

• Birleşmiş Milletler İşkenceyle Mücadele Sözleşmesi Ek İhtiyari Protokolü gereğince cezaevlerinin bağımsız izlenmesi için bağımsız uzmanlardan oluşan kurullar oluşturulmalı ve görev tanımları yapılmalıdır.

• Çocukla ilgili soruşturma ve kovuşturmayı yürüten cumhuriyet savcısı, hâkim ve kolluk kuvvetlerine mensup meslek elemanlarının; eğitimi için eğitim modülleri oluşturulmalı ve iyi uygulama örnekleri paylaşılmalıdır.

• Çocuk koruma sistemi içinde çalışan meslek elemanlarının istem dışı görevlendirmeleri ve görev değişikliği yapılmamalıdır.

• Çocuk mahkemeleri hâkimleri ve çocuk savcılarının değerlendirme/denetleme kriterleri genel soruşturma ve kovuşturma yapan cumhuriyet savcısı ve hâkimlerden farklı olarak sadece dosya ve karar sayısına dayandırılmamalıdır.

• Çocuklara yönelik hizmetlerin uluslararası standartlara uygun ve kolay erişilebilir olması sağlanmalıdır. Bu kapsamda;

• Çok disiplinli bir çalışma anlayışı benimsenmelidir.

• Çocuklara sunulan hizmetlerde çocuk ve ihtiyaç odaklı uzmanlaşma sağlanmalıdır.

• İnsan kaynağının nitelikli olması sağlanmalıdır. Bu çerçevede çocuk koruma sisteminde ihtiyaç duyulan insan gücünün yetiştirilmesi için yüksek lisans programları ve sertifika programları oluşturulmalı, hizmet içi eğitimler güncellenerek sürekliliği sağlanmalıdır.

• Çocuklara yönelik hizmetler için bağımsız izleme ve denetleme mekanizmaları kurulmalıdır.

• Çocuk hizmetlerinde kamu sivil toplum işbirliği oluşturularak aracı yapılarla etkin hale getirilmelidir.

• Mahkeme sürecinde çocuğa ilişkin karar alma ve müdahale süreci, çocuğun ihtiyaçları temelinde bir değerlendirme yapılarak hızla tamamlanmalıdır.

• Suça sürüklenen çocuklar için ceza sorumluluğu yaşı on beşe yükseltilmelidir.

• Üstün yetenekli ve zekâlı çocuklara yönelik hizmet veren kurum ve kuruluşlar güçlendirilmelidir.

• Tutuklu ve hükümlü çocuklar örgün eğitimden faydalanmalıdır.[55]

• Tutuklu ve hükümlü çocuklar için rehabilitasyon programları hazırlanmalıdır.

• Çocuk koruma ve çocuk adalet sisteminde işleyişi iyileştirmek için arabuluculuk ve uzlaşma gibi ara kurumlar geliştirilmelidir.

• Tahkim kurumu etkinleştirilmelidir.

• Soruşturmaların fail ile kamu arasında uzlaşılarak çözümü için ara sistemler oluşturulmalıdır.

• Çocuk Koruma Kanununun ilgili maddeleri uyarınca uygulanan çocuklara yönelik "koruyucu-destekleyici" ve "güvenlik" tedbiri uygulamaları güçlendirilmelidir.

5.6. İzleme ve Değerlendirme

Kalkınma planında yer alan hedeflerin hayata geçirilmesi çerçevesinde, makro ve mikro düzeyde çocukları doğrudan ya da dolaylı etkileyecek politika ve uygulamaların çocuklar üzerine etkisinin izlenmesi ve değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Bu izleme ve değerlendirmenin bağımsız mekanizmalarla, çocuklarla ilgili etik kuralları ilke alarak yapılması ve yaptırımın/hesap verilebilirliğin güçlendirilmesi hedeflenmektedir.

Bu hedefe ulaşabilmek için;

• Merkezi ve yerel kamu kurum-kuruluşların iç ve dış denetim mekanizmalarını geliştirmelerinin, üniversitelerin ve sivil toplum örgütlerinin izleme ve değerlendirme çalışmalarına aktif olarak katılmalarının önü açılmalıdır.

• Üniversitelerin çocuk alanında izleme ve değerlendirme çalışmalarını yapmak üzere uygulama ve araştırma merkezleri kurmalıdır.

• Sivil toplum örgütlerinin izleme ve değerlendirme çalışmaları yapması desteklenmelidir.

• İzleme ve değerlendirme çalışmalarına temel olmak üzere çocuğa ilişkin verilerin temalara göre ayrıştırılmış bir şekilde düzenli olarak toplanmalı, erişilebilir olmalıdır.

[55] Adalet Bakanlığı bu maddeye şerh düşmüştür.

• Çocuğun iyi olma hali ve çocuk gelişimi gibi ayrıştırılmış, toplumsal cinsiyet temelli göstergelerin resmi istatistik programı kapsamına alınması önerilmektedir.

• Yoksulluk, gelişim, iyi olma hali, çocuk hakları, çocuk işçiliği, gibi konular öncelikli olmak üzere izleme-değerlendirme amacıyla veritabanı oluşturma çalışmaları yapılmalıdır.

• Çocuk alanındaki tüm izleme ve değerlendirme mekanizmalarının çocuğu doğrudan ve dolaylı ilgilendiren, etkisi olan, koşul ve faktörler açısından ele alan bütünsel bir yaklaşımla aktif olarak çalışması sağlanmalıdır.

• Çocuk ve kalkınma alanındaki uygulamaların çocuklar üzerindeki etkisinin ölçülebilmesi için çocuk etki analizlerinin yasalarca güvence altına alınması beklenmektedir.

• Çocuğa yönelik kamu bütçesinin şeffaf ve erişilebilir olması, bütçe kalemlerinin analiz edilebilir olması sağlanmalıdır.

5.7. Özel Politika Gerektiren Çocuklar

Bundan önceki bölümlerde de genel olarak ele alınmasına rağmen bu bölümde bir bütün halinde hiçbir grubun dışarıda kalmamasına özen gösterilerek özel politika gerektiren çocuklar ele alınmaktadır.

Diğer bölümlerden farklı olarak bir metin halinde değil bir tablo ile ebeveyn bakımından yoksun çocuklar, ihmal/istismar mağduru çocuklar, çocuk işçiliği, yoksul çocuklar, çatışmalı ortamda büyüyen çocuklar, madde kullanan ve kullanma riski olan çocuklar, mülteci çocuklar, parçalanmış aileler, erken evlilikler/çocuk anneler, kronik hastalığı olan çocuklar, ayrımcılığa maruz kalan çocuklara yönelik önerilere ‘önleme, müdahale ve izleme-değerlendirme’ başlıkları altında detaylı olarak yer verilmiştir.

Tablo 6: Ebeveyn Bakımından Yoksun Çocuklar

Mevcut Durum	Önleme Çalışmaları	Müdahale	İzleme/Değerlendirme
- Koğuş tipi kurum bakım modellerinden ev tipi bakım türlerine geçiş devam etmektedir.	- Ebeveynlik eğitimlerinin yaygınlaştırılmalıdır. - Aile danışma merkezleri mahalle düzeyinde önleme çalışmaları yapmalıdır.	- Kurum bakımından ayrılan korunma/tedbir kararlı çocuklara verilen işe yerleştirme ve danışmanlık hizmetleri desteklenerek geliştirilmelidir. - Çocukların aile yanında bakımı kapsamında sağlanan sosyal yardımlara ek olarak mesleki izleme ve destek hizmetleri sunulmalıdır. - Bakım altındaki çocukların geldikleri/yaşadıkları travma koşullarına göre ayrışmış hizmet sunan kurumlarda bulunmaları gerekmektedir. Bu kurumlarda sağlıklı rehabilitasyon programları uygulanmalıdır. - Ebeveyn bakımından yoksun çocuklara yönelik sosyal hizmet kuruluşlarında çalışanlar mesleki formasyona sahip olmalıdır. - Kurum bakımından ayrılan çocuklar için destek planı yapılmalıdır. -Bakım elemanlarının niteliği artırılmalıdır. Uygun elemanların işe alımı yapılmalıdır. Çocuklara, doğru model olabilecek bakım elemanlarının devreye girebilmesi için bu alanda çalışan uzman sivil toplum kuruluşları sorumluluk almalıdır. - İhmal istismara uğramış çocuklarla ilgili bildirim sisteminin etkin olması gereklidir. Bu bağlamda okul sosyal hizmeti geliştirilmelidir.	- Çocuklara yönelik profesyonel çalışmalar yapan sivil toplum kuruluşlarının, devlet denetiminde, hizmet vermesi yönünde mevzuat düzenlemesi yapılmalıdır. - Çocuklara yönelik çalışan uzman sivil toplum kuruluşları evde bakım hizmetlerini izlemeli ve değerlendirmelidir. - Hizmet niteliğinin ölçülmesi ve değerlendirilmesi için araçlar geliştirilmelidir.

Tablo 7: İhmal/İstismar Mağduru Çocuklar

Mevcut Durum	Önleme Çalışmaları	Müdahale	İzleme/Değerlendirme
-ALO 183 hattı geliştirilmektedir. - Sağlık Bakanlığına bağlı olarak Çocuk İzlem Merkezleri yaygınlaştırılmaktadır. -Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığına bağlı Bakım ve Sosyal Rehabilitasyon Merkezleri hizmet vermektedir.	- Toplumu ihmal/ istismar konusunda bilinçlendirici kampanyalar ve bilgilendirme çalışmaları planlanmalıdır. - Medyadaki programların daha iyi denetlenmesi sağlanmalıdır.	- Çocuğa dönük şiddeti meşru gören toplumsal anlayışın değişmesi için farkındalık ve eğitim çalışmaları yapılmalıdır. - İhmal ve istismar durumunda bildirim süreci toplum tarafından bilinmelidir. - Mahalle düzeyinde erken uyarı sistemi kurulmalıdır. - ALO 183 hattının etkin çalışması sağlanmalıdır. - Tıp Fakültelerinde ve Üniversite Hastanelerinde kurulan Çocuk Koruma Merkezleri yaygınlaştırılmalıdır. - Çocuklar istismar konusunda uygun şekilde bilgilendirilmelidir. - Diyanet İşleri Başkanlığının çocuk ihmal ve istismarının -özellikle cinsel istismarın- önlenmesi konusunda etkin işlev üstlenmesi sağlanmalıdır. - Çocukların farkındalıklarının artırılması için yenilikçi araçlarla (tiyatro, müzik gibi) eğitim yapılmalıdır. - Aileler, ihmal istismarla mücadele için çocukların nasıl eğitileceği konusunda bilgilendirilmelidir. - Çocuğa yönelik şiddet evde, okulda ve ailede yasalarca açıkça yasaklanmalıdır.	- Çocuklara yönelik profesyonel çalışmalar yapan sivil toplum kuruluşlarının, devlet denetiminde, hizmet vermesi yönünde mevzuat düzenlemesi yapılmalıdır. - Hizmet niteliğinin ölçülmesi ve değerlendirilmesi için araçlar geliştirilmelidir.

Tablo 8: Çocuk İşçiliği

Mevcut Durum	Önleme Çalışmaları	Müdahale	İzleme/Değerlendirme
-Çocuk işçiliği konusunda kurumlar arası koordinasyonu sağlayan yapılar bulunmaktadır. -182 Sayılı ILO Sözleşmesi gereğince 2005-2015 yıllarını kapsayan, öncelikle çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerinin 2015'e kadar sonlandırılmasını hedefleyen 'Ulusal Zamana Bağlı Program Çerçevesi' bulunmaktadır. -İŞKUR'un desteğiyle mesleki eğitimler yapılmaktadır. -MEB'in ADEY sistemiyle devamsızlık yönetimi kapsamında izleme sistemi oluşturulmuştur. - Mevsimlik gezici geçici tarım işçilerinin çalışma ve yaşam koşullarının iyileştirilmesine yönelik ikincil mevzuat düzenlemeleri yapılmıştır ve projeler uygulanmaktadır. -Çocukların eğitime erişimlerini artırmak amacıyla YİBO, mobil okul, taşımalı eğitim gibi alternatifler mevcuttur. Bu alternatiflerden uygun olanların hayata geçirilmesi için mülki amirler görevlendirilmiştir ve uygulama gelişime açıktır. - Tarım Bakanlığının makine takım hibe desteği programı yoluyla makineli tarım desteklenmektedir ancak arazi yapısı nedeniyle fındık sektöründe makineli tarıma geçiş mümkün olamamaktadır. -SODES kapsamında mevsimlik tarım işçilerinin çocuklarına yönelik projeler bulunmaktadır. Bu projelerde öğretmen, yardımcı ve bekçi görevlendirilerek, anasınıfı uygulaması yapılmaktadır. - Çocuk işçiliği konusunda yapılmış stratejik çalışmalar (ILO-IPEC, UNICEF) bulunmaktadır. - Yetiştirici Sınıf Eğitim Programı (YSÖP) uygulaması yapılmaktadır. -IKS İlköğretim Kurumları Standartları oluşturulmuştur ve okulların farklı özellikleri bu sistem aracılığıyla belirlenmektedir. -MEB Mevsimlik tarım işçileriyle ilgili çalışma ve genelgeler bulunmaktadır. -Pendik, Kartal Sanayi Sitesi'nde TİSK Çalışan Çocuklar Bürosu'nda yürütülen sağlık temelli hizmetler verilmektedir.	- Makro düzeyde yoksullukla etkin mücadele edilmelidir. - Çocuk yoksulluğuyla, eğitimsizlikle mücadele ederek çocuk isçiliğine dönük talebin sonlandırılması; çocuk işçiliğinin tamamen ortadan kaldırılması hedeflenmelidir. - Ebeveyn işsizliğini önleyecek, anne çalıştığında çocuğun çalışmadığı dikkate alınarak, kadın istihdamını artıracak politikalar geliştirilmelidir. - Eğitime olan inançsızlık, eğitimdeki başarısızlık, eğitim kalitesinin düşük oluşu, akranlarıyla uyum sağlayamama, çalışmaya başlama ve okulu terk için önemli nedenler arasındadır. Okul sosyal hizmetlerinin güçlendirilmesi, öğretmenlerin devamsızlık konusunda sorumluluk alması, genel olarak okulun çekiciliğinin artırılması sağlanmalıdır. - Toplumsal farkındalığı artırarak çocuk işçiliğini teşvik eden geleneksel bakış açısı değiştirilmelidir. -Kayıt dışı çalışmanın ortadan kaldırılması için KOBİ'lerin denetlenmesi ve yaptırım uygulanması desteklenmeli, KOBİ'ler sigortalı eleman çalıştırmaya teşvik edilmelidirler. - 15 yaşını dolduran çocukların yetenek ve ülke ihtiyaçlarına uygun, tatmin edici is alanlarına yönelik mesleki eğitim almaları sağlanmalıdır. - İşveren ve aracılar önleme mekanizmalarında rol almalıdır. - Mevzuatın etkin uygulanması sağlanmalı, işyerlerinin denetiminde çocuk işçiliği konusuna özel itina gösterilmelidir. - Yerel yönetimler önleme bağlamında rol üstlenmelidir.	- 2015 yılında sona erecek olan Zamana Bağlı Program güncellenerek etkin uygulanması sağlanmalıdır. - Mevcut kurumsal yapılar güçlendirilmeli ve etkin çalışması sağlanmalıdır. - Mevsimlik işçi ailelerinin çocukları için eğitim ve kreş hizmetleri sürdürülebilir olarak sağlanması, bunların proje bazlı değil kurumsal olarak uygulanmalıdır. - İyi örnekler paylaşılmalıdır. - 15 yaşından sonra çalıştırılacak çocukların en kötü biçimler dışında ve mesleki eğitimle ilişkilendirilerek çalışması sağlanmalıdır. - Sektörel olarak özel önlemler alınmalıdır. - Tüm paydaşlar, bölgelerin özelliklerine göre uzmanlaşmalıdır. - YSÖP düzenli olarak sürdürülmelidir. - ADEY sisteminin etkin yürütülmesi sağlanmalıdır. - Ebeveynlerin işgücü piyasasına girmelerini ve istihdam edilmelerini kolaylaştıracak, kısmi süreli ve diğer esnek istihdam önündeki engeller kaldırılmalıdır. - İKS sistemiyle belirlenen okul ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik mekanizmalar oluşturulmalıdır. - Kronik hastalığı olan çocuk işçilere koruma programlarına öncelik verilmelidir. - Pendik ve Kartal Sanayi Sitesi'nde TİSK (Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu) Çalışan Çocuklar Bürosu'nda yürütülen sağlık temelli hizmetler sürdürülmeli ve yaygınlaştırılmalıdır. - E-okulda belirlenen mevsimlik işçi çocukların geldikleri yer ile ikamet yerleri arasındaki ilişki kurularak misafir öğrenci statüsünde eğitime devamları sağlanmalıdır.	- Kurumlar arası koordinasyona açık, etkili bir çocuk işçiliği izleme sistemi kurulmalıdır. - Etkin denetim yapılmalıdır. - İcracı bakanlıkların tümü yoksullukla mücadeleye yönelik stratejik amaç ve eylemlerini Kalkınma Bakanlığına bildirmelidir. - Üniversite merkezlerinin katkısıyla planlar sınanmalı; önerilerin uygunluğu değerlendirilmelidir. - Her bakanlığın üzerine düşen görevleri uygulayıp uygulamadığı yapılan planlama doğrultusunda izlenmelidir. - ADEY ve MKS etkin şekilde kullanılmalı; analizler sonucu verilerle yönetim yapılmalıdır. - Çocuk işgücü anketleri periyodik olarak tekrarlanmalıdır. - 2015'te Zamana Bağlı Program Çerçevesi kazandırdıkları açısından değerlendirilmeli; ileriye dönük yapılması gerekenler çerçevesinde güncellenmelidir. - 182 sayılı Sözleşme'nin öngördüğü imzacı ülkelere formları izleme değerlendirme güncelleme görevi yapılmalı; bu bağlamda tehlikeli işler listesi hazırlanmalıdır. - On beş yaşını doldurmamış çocukların, sinema, tiyatro, müzik, bale, dans gibi güzel sanatlar kapsamındaki işlerle sirk, radyo, televizyon, film çekimi, reklamcılık ve modellik gibi sanatsal faaliyetler ve küçük yaşlarda başlanılması zorunlu olan sportif faaliyetlerde çalışabilmeleri için gerekli yasal düzenleme yapılmalıdır.

Tablo 9: Yoksul Çocuklar

Mevcut Durum	Önleme Çalışmaları	Müdahale	İzleme/Değerlendirme
- Şartlı Nakit Transferi Programı devam etmektedir. - ASDEP yaşama geçirilecektir.	-Yoksulluğun nasıl önleneceği konusunda strateji ve eylemler ortaya konmalıdır.	- Şartlı Nakit Transferi kapsamı ve miktarı genişletilmelidir. - Asgari gelir desteği sistemi aileler için uygulamaya konulmalıdır. - Zararlı şekerli içecekler gibi besin maddelerinin fazla tüketimi vergilendirilerek vergiler, bu alandaki program ve projeler için kullanılmalıdır. - Okul sütü ve öğle yemeği uygulamaları tüm çocuklar için kalıcı hale getirilmelidir. - Öğle yemeği standartları belirlenmelidir. - Doğum yapmış annelere emzirme konusunda destek eğitimi verilmelidir. - Kırılgan bölgelerden başlayarak hamilelikten itibaren anneye ve çocuğa hedefli programlar bulunmalıdır; bu programlar yoksul mahallelerde örgütlenmeli; eğitim hayatı desteklenmelidir. - Belediyenin inisiyatifinde ihtiyaç olan yerlerde ilçe bazında veya okul civarında çocukların beslenme, temizlik ve öz bakımlarının karşılanabileceği merkezler kurulmalıdır.	- Çocuk yoksulluğunu izlemek, değerlendirmek, analiz etmek, kamuoyuna duyurmak üzere Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı içinde Ulusal Çocuk Yoksulluğu Merkezi kurulmalıdır.

Tablo 10: Özel Gereksinimi Olan Çocuklar

Mevcut Durum	Önleme Çalışmaları	Müdahale	İzleme/Değerlendirme
-Evde doğumları azaltma çalışmaları devam etmektedir. -Evde bakım hizmetleri geliştirilmektedir.	-Akraba evliliklerinin önlenmesine yönelik bilgilendirme çalışmaları yapılmalıdır. -Ergen anneliklerin önlenmesi konusunda çalışmalar yapılmalıdır. - Doğuma hazırlık, anne olmaya hazırlık gibi konularda toplum eğitimleri planlanmalıdır. - Özel gereksinimi olan çocuk doğurma riski olan annelerde prenatal tanı ve gerekli durumlarda hamileliği sonlandırma hizmetleri geliştirilmelidir.	-Diyanet İşleri Başkanlığı, akraba evlilikleri ve engelli çocuğa sahip olan aileler için ayrımcılığın önlenmesine yönelik farkındalık çalışmaları yürütmelidir. - Erken tanı ve müdahale hizmetleri aile sistemi içerisinde etkin olarak ev ziyaretleri aracılığıyla yapılmalıdır. - Engelliler için toplum temelli bakım hizmetleri sağlanmalıdır. - Kamusal ve özel alanlarda engellilerin sosyal hayatın parçası olabilmesi için fiziksel şartlar düzenlenmelidir. - Engelli çocuklara yönelik rehabilitasyon merkezleri, tıbbi ve psiko-sosyal destek verecek ve engelli çocukların katılımını da gözetecek şekilde kamusal olarak kurulmalı ve geliştirilmelidir. - Engelli çocukların okul öncesinden başlayarak eğitim ortamları, sağlıkla ilgili ihtiyaçları ile rehabilitasyon ve özel eğitim hizmetleri toplum temelli bakım anlayışıyla sağlanmalıdır. -İş ve uğraş terapileri istihdam odaklı olarak sağlanmalıdır. -Üstün yetenekli ve zekâlı çocuklar için bilim ve sanat merkezleri mahalle düzeyinde yaygınlaştırılmalı ve geliştirilmelidir. - Engelli çocuklara yönelik ayrımcılık her ortamda önlenmeli ve gerekli mekanizmalar oluşturulmalıdır. - Engelli çocuklara yönelik tüm hizmetlerin düzenlenmesinde çocukların toplumla bütünleşmesini sağlayıcı mekanizmalar kurulmalıdır. - Gündüzlü merkezlerin aileyi de dahil edecek şekilde rehabilitasyon merkezlerine dönüştürülmesi planlanmalıdır. - Özel eğitim alanında sosyal hizmet uzmanlığının rehabilitasyon merkezlerinde zorunlu meslek grubu olarak yer alması sağlanmalıdır.	- Engellilik konusundaki veri eksikliğinin giderilmesi için bir veri bankası oluşturulmalıdır. - Evde bakım hizmetlerinin izleme ve değerlendirmesi yapılmalıdır.

Tablo 11: Zorunlu Göç Mağduru Çocuklar

Mevcut Durum	Önleme Çalışmaları	Müdahale	İzleme/Değerlendirme
- Belediyeler Kanununda belirtilen sosyal hizmetlerin organize edilmesi bağlamında yerel yönetimlerin sorumluluğu bulunmaktadır.	- Zorunlu göçle gelmiş ailelere, çocuklara yönelik dışlanma ve ayrımcılığın önlenmesine yönelik mekanizmalar oluşturulmalıdır. - Genel kamuoyunun ayrımcı tutumları ve önyargıları önlenmelidir. - Toplumsal hoşgörünün yaygınlaştırılmasına yönelik çalışmalar yapılmalıdır.	- Sosyal haklara erişimin iyileştirilmesini sağlayacak mekanizmalar kurulmalıdır. - Yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşlarının katılımıyla ihtiyaçlar belirlenmeli ve bu hizmetlerin sunumu için programlar hazırlanmalıdır. - Çok boyutlu sosyal refah hizmetleri sağlanmalıdır. - Standartlara uygun olarak özel koruma hizmetinin psiko-sosyal destek ağırlık olarak yerel yönetimler tarafından verilmesi sağlanmalıdır. - Zorunlu göçle gelmiş çocukların eğitime eşit olarak katılımlarını artıracak düzenlemeler bölgesel olarak oluşturulmalıdır. - Yerel yönetimler sorumluluk alarak hizmet oluşturmalıdır.	- Zorunlu göç mağdurlarına ilişkin veriler toplanmalı ve analiz edilmelidir.

Tablo 12: Çatışmalı Ortamda Büyüyen Çocuklar

Mevcut Durum	Önleme Çalışmaları	Müdahale	İzleme/Değerlendirme
- Çatışmalı ortamlarda büyüyen çocuklar, toplumsal bütünleşmelerinden başlayarak, kimlik-aidiyet, psiko-sosyal gelişim ve çatışmalı ortamlardan kaynaklanan ruh sağlığı sorunlarına kadar geniş bir yelpazede sorunlarla karşı karşıyadırlar.	- Çatışmalı ortamda büyüyen çocukların kendilerini ifade edebilecekleri mekanizmalar yaratılmalıdır. - Çocuklarla çalışan personelin ayrımcı muameleye başvurmasının önlenmesini sağlayacak mekanizma ve yaptırımlar oluşturulmalıdır. - Gençlerin hareketliliğini, buluşmalarını sağlayacak kamplar, seyahatler yaygınlaştırılmalı; karşılıklı anlayış ortamını destekleyecek mekanizmalar oluşturulmalıdır.	- Çatışmalı ortamda büyüyen çocukların ötekileştirilmesinin önlenmesi için gerekli mekanizmalar kurulmalıdır; devletin tamamlayıcı, düzeltici politikalar geliştirmesi sağlanmalıdır. - Çocukların kimliklerine saygılı ve tanıyıcı, onarıcı, destekleyici hizmetler verilmelidir. - Gençlik ve Spor Bakanlığı ve üniversiteler çocuklara yönelik hizmetlere dâhil olmalıdır. - Silahlı çatışmalardan etkilenen çocukların sosyal entegrasyonunu sağlayacak hizmet modelleri geliştirilmelidir.	- Çocukların çatışmalı ortamlara katılımının nedenleri ve sonuçları analiz edilmeli ve değerlendirilmelidir.

Tablo 13: Madde Kullanan ve Kullanma Riski Olan Çocuklar

Mevcut Durum	Önleme Çalışmaları	Müdahale	İzleme/Değerlendirme
- İl Sağlık Müdürlükleri Toplum Ruh Sağlığı Merkezleri, TUBİM, AMATEM ve UMATEM'ler madde kullanımına yönelik çalışmalar yapmaktadır.	- Ebeveynlerin ve öğretmenlerin kullanımın belirtileri hakkında bilgi sahibi olması, maddeleri tanıması sağlanmalıdır. - Okul ve çevresinin maddeye erişim açısından güvenliği sağlanmalıdır. - Okulda rehberlik hizmetlerinin etkinleşmesi sağlanmalıdır. - Aile tutumlarının ve arkadaş çevresi ile ilgili koşulların etkisi ortaya konulmalı ve ailelere eğitim verilmelidir. - Çocukların uyuşturucu kullanma nedenleri araştırılmalıdır. - Besin ve internet bağımlılığı konusunda çalışma yürütülmeli; endüstrinin katkısı değerlendirilerek önlenmesi için mekanizmalar oluşturulmalıdır.	- Madde bağımlılığı tedavi merkezleri artırılmalıdır. - Merkezler çocuklara uygun olarak tasarlanmalı; fiziksel ortam çocuğun haleti ruhiyesine uygun olmalıdır. - Bağımlılık konusunda uzman personel sayısı artırılmalıdır.	- Tedavi sonrası psiko-sosyal desteğin sürdürülmesi (İl Sağlık Müdürlükleri Toplum Ruh Sağlığı Merkezleri) sağlanmalıdır. - Birebir mentorluk sistemlerinin kurulması sağlanmalıdır.

Tablo 14: Parçalanmış Aileler

Mevcut Durum	Önleme Çalışmaları	Müdahale	İzleme/Değerlendirme
- Parçalanmış ailelere yönelik mevcut veriler (niceliksel ve niteliksel olarak) son derece yetersizdir. Öncelikle parçalanmış ailelere yönelik veri eksikliği giderilmeli bu yönde politika ve hizmetler geliştirilmelidir.	- Aile eğitimleri yaygınlaştırılmalı, risk altındaki ailelere aile danışma hizmetleri mahallede verilmelidir.	- Parçalanmış aile çocuklarının Aile Danışma Merkezlerinin hizmetlerinden yararlanması sağlanmalıdır. - Çocuk ruh sağlığı merkezleri etkinleştirilmeli ve yaygınlaştırılmalıdır. - Parçalanmış aile çocuklarının bu hizmetlerden öncelikli olarak yararlanması sağlanmalıdır. - Kadın reisli hanelerde sosyal yardımların ve istihdam, kreş yardımlarının öncelikli olması sağlanmalıdır. - Tek ebeveyne yönelik psiko-sosyal ve ekonomik destek hizmetleri sağlanmalıdır. - Yurt ve barınma hizmetlerinde öncelik verilmelidir. - Tek ebeveynin cinsiyetine göre hizmetler çeşitlendirilmelidir. - Uzman STK'larla koruyucu aile hizmetlerinin ve ev deneyimlerinin kurumlara aktarılması sağlanmalıdır. - Anne-çocuk etkileşiminin sağlıklı olmasına yönelik eğitimler verilmelidir. - Parçalanmış aile çocuklarının eğitime erişimleri garanti altına alınmalıdır.	- Çocuklara yönelik profesyonel çalışmalar yapan sivil toplum kuruluşlarının, devlet denetiminde, hizmet vermesi yönünde mevzuat düzenlemesi yapılmalıdır. Sivil toplum örgütlerinin izleme ve değerlendirme çalışmaları yapmasının önündeki engeller kaldırılmalıdır. - Hizmet niteliğinin ölçülmesi ve değerlendirilmesi için araçlar geliştirilmelidir.

Tablo 15: Kronik Hastalığı Olan Çocuklar

Mevcut Durum	Önleme Çalışmaları	Müdahale	İzleme/Değerlendirme
- Tedavi sürecinde ulaşım, transfer, konaklama açısından koşullar yetersizdir.	- Erken tanı hizmetleri yaygınlaştırılmalıdır. - Ailelere yönelik uygun bilgilendirme hizmetleri geliştirilmelidir.	- Kronik hastalıkları belirlenmiş yoksul ailelerin çocuklarının destek alacağı psiko-sosyal destek, konaklama hizmetlerin planlanması, fon ayrılması ve sağlanması gerekmektedir. - Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ile Sağlık Bakanlığının planlamasıyla, yerel yönetimlerin kronik hastalığı bulunan yoksul aile çocuklarına yönelik destek için gerekli mekanizmaları oluşturması sağlanmalıdır. - Refakatçi otelleri kurulmalıdır. - Maddi olanaksızlık içinde oldukları takdirde sağlık güvencelerinin 18 yaş sonrasında da devamı sağlanmalıdır.	- Hastanelerde kurulmuş Tıbbi Sosyal Hizmetler Birimleri aracılığıyla psiko-sosyal destek hizmetleri sunulmalıdır. - Tıbbi sosyal hizmet birimlerinin aracılık rolünü üstlenmesi ve ailenin ihtiyaçlarının karşılanması için toplumsal kaynaklarla bağlantı kurulması sağlanmalıdır.

Tablo 16: Ayrımcılığa Maruz Kalan Çocuklar

Mevcut Durum	Önleme Çalışmaları	Müdahale	İzleme/Değerlendirme
- Ayrımcılığın toplumun hemen her alanında yaygın bir şekilde hüküm sürdüğü mevcut veriler ışığında anlaşılmaktadır.	- Toplumsal duyarlılık artırılmalıdır.	- Farklılığın kabulü için çocuğa psiko-sosyal destek sağlanmalıdır. - Toplumsal farkındalık artırılmalıdır. - Ayrımcılıkla mücadele için eğitim programları, milli eğitim müfredatı içinde yer almalıdır.	- İnsan Hakları İzleme Kurulları aracılığıyla çocuklara yönelik ayrımcılıkla müdahale araçları geliştirilmelidir. - Hak temelli çalışan sivil toplum örgütleri çocuklara ilişkin ayrımcılıkla mücadeleye yönelik izleme çalışması yapılması yönünde güçlendirilmelidir.

6. ÇOCUKLARA YÖNELİK POLİTİKALARIN İYİLEŞTİRİLMESİNİN ÜLKEMİZİN GELİŞMESİNE KATKI

Modern çocukluk anlayışı gereğince, çocukları aktif vatandaşlar ve toplumsal yaşamın özneleri olarak gören bir işleyiş kurulması, orta ve uzun vadede her açıdan toplumsal yapının güçlenmesi anlamına gelmektedir. Bu kapsamda koruyucu destekleyici bir politika ve hizmet bütünü oluşturmak, kalkınma için temel olan insan gücü potansiyelini gerçekleştirmenin ilk adımı olarak görülebilir.

Öte yandan çocukların yaşam kalitesi üzerine odaklanmak, sosyal adalet ve ihtiyaç kavramı üzerinde işleyen bir hizmet süreci oluşturmak toplumsal barışın inşası için olmazsa olmaz bir gerekliliktir. Dahası, çocukların gelişim potansiyellerine yatırım yapmak, toplumsal yapıyı zenginleştirmenin araçlarından birisidir.

Bunun dışında, çocukları olası risklerden koruyacak bir hizmet ağı yaratmak, ileride ortaya çıkabilecek, toplumsal yapıyı tehdit edecek, bir arada yaşama kültürünü yaralayacak sorunların ortaya çıkmasını engelleyecektir.

KAYNAKÇA

• Acar, H. ve Çamur Duyan G. (2012), "Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin Temel İlkeleri Işığında Türkiye'nin Çocuk Fotoğrafını Yorumlamak". Uluslararası Katılımlı Çocuk İhtiyaçları Sempozyumu Kitabında Yayınlanmış Bildiri. Ankara. Mutlu Çocuklar Derneği ve Kırıkkale Üniversitesi Kadın Sorunları, Uygulama ve Araştırma Merkezi.

• Bakış, O., Levent, H., İnsel, A., Polat, S. (2009), Türkiye'de Eğitime Erişimin Belirleyicileri, Eğitim Reformu Girişimi, İstanbul. Akt: Candaş, A., Buğra, A., Yılmaz, V., Günseli, S., Yakut Çakar, B. (2010) Türkiye'de Eşitsizlikler: Kalıcı Eşitsizliklere Genel Bir Bakış, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu.

• Başbakanlık Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu 2010-2014 Stratejik Planı, 2009, Ankara.

• Birleşmiş Çocuk Hakları Komitesi (UNCRC) (2012), Consideration of Reports Submitted by States Parties Under Article 44 of the Convention, Concluding Observations: Turkey.

• Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu (2009), Türkiye'de Çocuk Bakım Hizmetlerinin Yaygınlaştırılmasına Yönelik Bir Öneri: Mahalle Kreşleri. http://www.spf.boun.edu.tr/docs/MAHALLE%20KRESLERI%20-%20ARASTIRMA%20RAPORU.pdf, erişim: 15.01.2013.

• Brieland, D., Fallon, B., Korr, W. (1994). "Act Now For Children's Rights" Social Work. 39,1: Akt: Acar, H. ve Çamur Duyan G. (2012). "Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin Temel İlkeleri Işığında Türkiye'nin Çocuk Fotoğrafını Yorumlamak". Uluslararası Katılımlı Çocuk İhtiyaçları Sempozyumu Kitabında Yayınlanmış Bildiri. Ankara. Mutlu Çocuklar Derneği ve Kırıkkale Üniversitesi Kadın Sorunları, Uygulama ve Araştırma Merkezi.

• Bursa Valiliği Çocuk Hizmetleri Koordinasyon Merkezi Brifing Dosyası, 2012.

• Children's Rights Portal, http://childrensrightsportal.org/children-world/, erişim: 15.01.2013.

• Çocuk Hakları Raporlama Girişimi STK Raporu (2011), Türkiye'de Çocuk Haklarının Durumu 2001-2011, http://www.cocukhaklariizleme.org/wp-content/uploads/NGO-Report-TR.pdf, erişim: 10.07.2012.

• Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (1996), T.C. Başbakanlık Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara.

• DPT ve Birleşmiş Milletler Türkiye Ofisi (2010), Bin Yıl Kalkınma Hedefleri Raporu, Ankara.

• DPT (2006), 9. Beş Yıllık Kalkınma Planı Çocuk Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara (yayımlanmamış).

• Eğitim Her Engeli Aşar Projesi 3. Değerlendirme Toplantısı Basın Açıklaması, http://www.hurriyetegitim.com/haberler/25.04.2012/egitim-goren-engelli-sayisi-yuzde-144-artti.aspx, erişim: 8.8.2012.

• Eğitim Reformu Girişimi (2010), Eğitim İzleme Raporu, İstanbul.

• Gündem Çocuk Derneği (2012), Türkiye'de Çocuğun Yaşama Hakkı Raporu- 2011, www.gundemcocuk.org, erişim: 26.8.2012.

• Gündem Çocuk Derneği (2009). Türkiye Çocuk Politikası Çalıştay Sonuçları, Özgün Matbaacılık, Ankara.

• Kalkınma Bakanlığı (2012), Onuncu Kalkınma Planı Çalışmaları Öncesi Mevcut Durum Değerlendirmesi Raporu, Ankara.

• Milli Eğitim Bakanlığı, 2011-2012 Milli Eğitim İstatistikleri, Ankara.

• OECD (2011), Family Database, http://www.oecd.org/social/family/database, erişim: 28.8.2012.

• Save the Children (2012,) A Life Free From Hunger: Tackling child malnutrition, s: iv.,

• Tan, Mine (1993), "Çocukluk: Dün ve Bugün." B.ONUR (Ed) Toplumsal Tarihte Çocuk, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayını. Akt: Cankurtaran Öntaş, Ö. (2006), "Çocuk Hakları Perspektifi Bağlamında Karakol ve Çocuk Şubesinde Çalışan Polislerin Suça Yönelen Çocuklara Yaklaşımları", Polis Bilimleri Dergisi Cilt:8 (3-4).

• TBMM (2010), Kayıp Çocuklar Başta Olmak Üzere Çocukların Mağdur Olduğu Sorunların Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırma Komisyonu Raporu, Ankara.

• TUBİM, Türkiye'de Uyuşturucu Kullanımı Raporu, http://www.tubim.gov.tr/Dosyalar/istatistik/genc_nufus.pdf, erişim: 26.8.2012.

• TÜİK (2012a), 11/07/2012 Tarihli Haber Bülteni, http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=13140, erişim: 8.8.2012.

• TÜİK (2012b), Güvenlik Birimine Gelen veya Getirilen Çocuk İstatistikleri, http://tuikapp.tuik.gov.tr/cocuksucdagitimapp/cocuksuc.zul, erişim: 8.8.2012.

• TÜİK(2011), 2011 Yılı Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi, www.tuik.gov.tr, erişim: 8.8.2012.

• TÜİK (2008), Yoksulluk Araştırması.

• TÜİK (2006), Çocuk İşgücü Araştırması Sonuçları.

• Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı (2011), Sağlık İstatistikleri Yıllığı 2011, Ankara.

• Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü (2009), Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması 2008, Ankara.

• UNDP (2013), Human Development Report 2011, New York.

• UNDP(2009), Human Development Report 2005, New York.

• UNICEF (2012), The State of the World's Children 2012: Children in an Urban World, New York.

• UNICEF (2010), Türkiyede Çocukların Durumu Raporu, Ankara.

• United Nations (2012), The Millenium Development Goals Report, New York.

• United Nations (2004), World Population to 2300, Department of Economic and Social Affairs Population Division, New York.